JUDECIA ŞI CNEZATUL ÎN MOLDOVA
CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA LOR

DE

C. CIHODARU

În perioada anterioară formării statelor feudale pe teritoriul ţării noastre, obştile agrare trebuiau să găsească mijloace pentru a reglementa relaţiile dintre membrii lor şi dintre ele.

Li se impunea pe de altă parte necesitatea de a întreţine legături normale cu conducătorii unor cete înarmate sau ai triburilor şi asociaţiilor de triburi nomade, cu care veneau în contact pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat.

Mai tîrziu, după formarea statelor feudale, obştea agrară a fost considerată ca o organizaţie capabilă să suporte şi să aducă la îndeplinire numeroasele obligaţii ce i se impuneau. Printre altele, ea răspundea pentru toate crimele şi delictele săvîrşite pe teritoriul ei, pentru plata la timp a impozitelor şi efectuarea prestaţiilor în muncă de către membrii ei în folosul suveranului. Fără un minimum de organizare şi fără organe de conducere, ea nu ar fi fost în stare să aducă la îndeplinire asemenea sarcini.

În obştile organizate după dreptul valah, rolul acesta a fost încredinţat juzilor sau cnejilor, ajutaţi de sfatul bătrînilor sau juraţilor, iar pentru rezolvarea unor situaţii mai complicate se consulta adunarea poporului.

Problema cunoaşterii modului de organizare a vechilor comunităţi săteşti de pe teritoriul ţării noastre a constituit o preocupare de seamă a istoriografiei noastre mai vechi. În unele privinţe, s-au obţinut rezultate satisfăcătoare, dar pînă în prezent nu putem afirma că ea a fost complet rezolvată şi că au fost eliminate toate confuziile şi erorile ce s-au strecurat în interpretarea materialului documentar.

Cel mai judicios studiu în legătură cu instituţia cnezatului este, desigur, acel al lui Ioan Bogdan [1]. Totuşi în opera sa au rămas unele

---

[1] I. Bogdan, Despre cnejii români, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXVI (1903—1904).

chestiuni neclarificate și faptul acesta a avut drept consecință o prezentare cît se poate de confuză a problemei în lucrările cercetătorilor care au scris după el. Necunoașterea modului de organizare a obștilor sătești de pe teritoriul țării noastre, diferitele concepții greșite în legătură cu originea proprietății asupra pămîntului, precum și tendința de exagerare naționalistă au determinat pe istorici să comită destule erori în problema cnezatului. În această privință merită să se dea o deosebită atenție teoriilor puse în circulație în diferite lucrări, de Radu Rosetti[2], teorii preluate parțial în ultimul timp de P. P. Panaitescu[3].

Neputîndu-și explica modul de formare a proprietății feudale în Moldova, Radu Rosetti făcea o strictă deosebire între cneji, de o parte, juzi și vatamani de alta, deși ambele categorii reprezentau — după el — niște magistrați rurali. Primii ar fi apărut într-o perioadă mai veche și ar fi funcționat în virtutea dreptului de moștenire, pe cînd ceilalți nu ar fi fost decît aleși sau numiti, putînd fi întîlniti atît în satele domnești, cît și în cele căzute în dependența feudală[4]. El încerca apoi să precizeze că stăpînii de moșii de mai tîrziu ar fi fost urmașii cnejilor care conduseseră satele pe vremuri[5].

În prezentarea acestei ipoteze, Radu Rosetti se lovea însă de destule dificultăți. În unele documente moldovenești apare formula „unde este cneaz" sau „unde sînt cneji" cutare sau cutare, fapt care lasă să se presupună existența unor astfel de conducători în sate la data emiterii actului. El căuta să scape din impas prin explicația naivă că acești cneji, menționați ca existenți în funcție la data emiterii actului nu ar fi fost altceva decît niște simpli juzi, împodobiți cu un asemenea titlu de vreun scriitor care nu-și dădea bine seama de valoarea cuvintelor. Pe de altă parte mai credea că ar fi fost posibil ca termenul cneaz să fi căzut de mult timp în Moldova în desuetudine, astfel încît contemporanii lui Alexandru cel Bun, ar fi ajuns la credința că vechiul cneaz n-ar fi fost altceva decît un jude.

Cnejii ar fi fost ereditari și nu aleși căci dacă poporul ar fi avut acest drept el nu ar fi renunțat atît de ușor la dînsul, iar dacă domnitorul i-ar fi știrbit dreptul de alegere, nu l-ar fi susținut în lupta impo-

---

[2] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, vol. I, Buc. 1907, p. 25 și urm. Idem, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXIX, p. 147 și urm. Idem, *Cronica Văscanilor*, ibidem, t. XXIX (1906—1907), p. 24 și urm. Idem, *Pentru adevăr și dreptate*, Iași, 1911, p. 13 și urm.

[3] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, Buc., 1964, p. 66—74, 189—199.

[4] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 36, 39. *Originea și transformările clasei stăpînitoare*, p. 171—173.

[5] Idem, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 10. *Originea și transformările clasei stăpînitoare*, p. 165—174.

triva cotropitorilor din afară. Poporul era învăţat să trăiască sub stăpînire — conclude autorul — în sensul dorinţelor moşierilor din vremea sa [6].

Stăpînirile *ab antiquo*, — spune el mai departe — dovedite prin documentele în care se arată că întinderea lor merge după „vechile hotare", ar fi fost proprietăţi ale vechilor cneji, iar boierii, cărora li se confirmau mai tîrziu, ar fi fost urmaşii acestora, calificativul *cneaz*, într-o împrejurare oarecare căzînd în desuetudine. Pe de altă parte, Rosetti, pornind de la constatarea, întemeiată pe o superficială cercetare, că numai un mic număr de sate, din cele dăruite boierilor erau conduse de cneji, trăgea concluzia că domnii donau numai sate în fruntea cărora stăteau juzi şi vatamani [7].

Concepţia de mai sus a fost determinată de teza susţinută de I. Bogdan, care a încercat să demonstreze că în Moldova *judecia* se acorda pe viaţă sau cu drept de moştenire, aşa cum se conceda cnezatul în Ungaria [8]. După I. Bogdan, judecia cuprindea şi noţiunea de întindere teritorială [9]. Din interpretarea greşită a documentului din 8 octombrie 1434, prin care se dăruia unui oarecare Giurgiu (Atoc), un sat la obîrşia Săratei „unde este jude Fătu şi Ilie", se trăgea concluzia că domnul acorda asupra satelor dăruite numai un drept de „judecie". Beneficiarul ar fi devenit un fel de judecător al satului respectiv [10].

Pornind de la concepţia că stăpînirea feudală asupra pămîntului nu se deosebea de proprietatea cviritară romană [11], Gh. Panu se ridica împotriva tezelor susţinute cu multă convingere de R. Rosetti. După dînsul cneazul ar fi fost un stăpîn absolut al pămîntului său [12].

---

6 *Ibidem*, p. 174.

7 *Ibidem*, p. 175.

8 I. Bogdan, *op. cit.*, p. 31.

9 *Ibidem.*

10 Vezi *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul XIV—XV*, Vol. I, p. 113. Aici pasajul care ne interesează a fost redat sub forma: „acestor adevăraţi Giurgiu (şi . . . . . .) le-am dat un sat la obîrşia Săratei, unde este jude Fătu şi Ilie, să le fie lor judecia uric, şi sub uric să nu se dea nimănui". Traducerea este corectă. Vezi textul slav la M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 398. Aici ca şi în alte culegeri mai vechi, s-a tradus: „să-i fie judecie, uric, şi sub uric să nu se dea nimănui". Cu acelaşi sens a fost redat de Hasdeu, în „Arhiva Istorică" 1, p. 81 şi de I. Bogdan, *op. cit.*, p. 31. Radu Rosetti, *Pămîntul*, etc., p 147. O astfel de traducere denaturează sensul documentului şi dă posibilitatea de a interpreta că domnitorul acorda beneficiarului numai un drept de „judecie". În realitate i se dăruia un sat (o judecie), din cele colonizate nu cu mult timp înainte, considerat ca proprietate domnească. I se acorda deci un drept de stăpînire în limitele permise de concepţia feudală asupra proprietăţii.

11 Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute*, Vol. I, partea I, Buc., 1910, p. 86.

12 Idem, *O încercare de mistificare istorică*, Buc., 1910, p. 48. Este combătut de R. Rosetti. *Pentru adevăr şi dreptate*, p. 25.

În același timp, făcînd o apropiere greșită cu termenul *sudeț* (judecător), el considera că *judele* nu era nimic altceva decît un dregător sătesc impus de domnie în satele care îi aparțineau [13].

În general, istoricii care au mai dezbătut această problemă s-au situat pe una din aceste două poziții. Unii din ei au căutat, desigur, să mai aducă teoriilor puse în circulație de cei doi protagoniști unele completări și motivări de ordin istoric. În felul acesta a procedat Sebastian Radovici, care, în lucrarea sa despre răzeși, se ocupă tangențial și de problema juzilor și cnejilor. El accepta ipoteza lui D Onciul, considerată că „foarte judicioasă", că voivodatele și cnezatele sînt fărămături din primul și al doilea țarat bulgar [14]. Și-a imaginat apoi că românii, ca și slavii balcanici, au trăit în veacurile vechi, organizați în clanuri puternice, care aveau în fruntea lor un cneaz, judecător sătesc, ales probabil pe viață dintre bătrînii sau fruntașii satelor [15]. În ceea ce privește soarta ulterioară a cnejilor, el emitea ipoteza că, o dată cu înființarea statului feudal moldovenesc o parte din cneji, care au trecut de partea lui Bogdan, au fost confirmați, transformîndu-li-se domeniul lor politic în proprietate privată, în forma care exista în concepția acelor vremuri. Alții au pierit în luptă sau au fost izgoniți. Cnezatele acestora au devenit sate și locuri domnești și din toate acestea Bogdan și urmașii săi au început a face danii [16].

În continuare autorul a încercat să explice pentru ce în documentele tîrzii din sec. al XV-lea se mai menționează cneji, ca și cum ar fi fost în funcție. El arată că acei dintre ei care au fost confirmați de către Bogdan I au încetat de mult să mai poarte acest titlu. Cînd au apărut cele dintîi documente, acesta ar fi căzut cu totul în desuetudine. Diecii l-au împrumutat totuși pentru a designa pe funcționarii domnești sau boierești, căpătînd la ei un înțeles identic cu acela de jude și vataman. Sublinia că numai sub această formă și niciodată ca proprietari dăruiți sau confirmați trebuie să-i înțelegem [17]. Considera de asemenea că formula „unde a fost" se referea la cnejii deposedați de Bogdan [18]. Precum se vede autorul nu se depărtează prea mult de concepția lui Radu Rosetti.

Unele din tezele acestuia au fost acceptate de altfel cu ușoare retușări și de autorii volumului *Viața feudală*. În această lucrare se susține, de pildă, ipoteza, că prin indicarea numelui cnejilor și juzilor care „sînt" sau „au fost", domnitorul ținea să arate că la dăruirea satelor el conferea în realitate numai un drept de judecie sau de cnezat [19].

---

[13] I d e m, *Cercetări*, etc., p. 33.
[14] D. O n c i u l, *Opere complete*, ed. A. Sacerdoțeanu, Buc., 1949, p. 198—200.
[15] Sebastian R a d o v i c i, *Moșnenii și răzeșii*, Buc., 1909, p. 17.
[16] *Ibidem*, p. 22—23.
[17] *Ibidem*, p. 24.
[18] *Ibidem*, p. 25.
[19] Valeria C o s t ă c h e l, P. P. P a n a i t e s c u și A. C a z a c u, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957, p. 175.

P. P. Panaitescu într-o lucrare recentă a încercat să fie mai clar. El prezintă pe cneji ca o „nobilime prestatală", sau „nobilime gentilică" (s.n.) cum îi mai spune. Deosebirea dintre ea şi nobilimea sau boierimea mai veche constă în faptul că ea stăpîneşte pămîntul „pe temeiul unei situaţii de fapt", în timp ce a doua îl deţine pe baza unui privilegiu domnesc sau regal. „Nobilimea prestatală cotropeşte pe cale economică sau militară satele libere, pe cînd boierimea continuă această cotropire cu sprijinul statului"[20]. Autorul nu ne spune cine îi dă dreptul să facă această afirmaţie atunci cînd se referă la „perioada prestatală". Pentru a-şi susţine teza, ei citează pasajul unui document transilvănean din sec. al XV-lea de unde se poate constata că *în această vreme* cnezatul cuiva putea să fie „dreptul de a exercita stăpînirea în proprietăţile sale în chip neatîrnat de magistraţii ţării"[21].

Panaitescu nu observă că nu are dreptul de a folosi în felul acesta un document din sec. al XV-lea pentru a clarifica o situaţie din perioada prestatală. Nu observă de asemenea, că este vorba de un cneaz confirmat de rege, cneaz care, în adevăr, era proprietar.

Situaţiile din Moldova îl pun în oarecare încurcătură şi din această cauză dă vina pe documente, care — spune el — „sînt foarte puţin explicite, din cauza formularului diplomatic rigid şi concis". Constatăm însă că el nu le prea înţelege Citează, printre altele, documentul din 1414 prin care Alexandru cel Bun întărea boierului Pitic un sat, nenumit, la gura Jeravăţului, „unde a fost Lie şi Ţigăneştii". „Aşadar, spune autorul în cauză, o familie Ţigăneştii exercita cnezatul în acel sat, ceea ce corespunde cu o stăpînire colectivă a unei familii şi nu o magistratură, care prin esenţa ei este individuală"[22]. Argumentul ar fi valabil dacă lucrurile s-ar prezenta aşa cum presupune domnia sa.

De fapt, satul în cauză, de la gura Jeravăţului, era un sat înfiinţat de curînd şi din cauza aceasta nu avea nume. Fusese înfiinţat pe un teren considerat al domniei şi din această cauză domnul îşi permitea să-l doneze boierului arătat. În nici un caz, fără o vină oarecare, nu putea, să dăruiască un sat care avea proprietar, fie individual, fie „colectiv". Trebuie să se mai observe că satele în Moldova puteau să aibă un cut, două sau trei. Li se spunea şi judecii. Satul de la gura Jeravăţului avea trei judecii sau trei cuturi, fiecare din ele avînd în fruntea lor un cneaz. Unul din aceştia purta numele Lie, altul se numea Ţigănescu şi al treilea, frate sau rudă, era tot

[20] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 66—67.

[21] *Ibidem*, p. 67—68. v. I. Mihily, *Diplome maramureşene*, Sighet, 1900, p. 7, nota 1. Pasajul, în limba latină, este reprodus de D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938, p. 69. Alte amănunte despre cnejii dă P. P. Panaitescu în *Începuturile scrisului în limba română*, în «Studii şi materiale de istorie medie» IV, p. 2.

[22] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 68.

[23] Vezi doc. în *Documente privind istoria României*, A. *Moldova, sec. XIV şi XV* vol. I, p. 33. Pe viitor se va cita DIR A.

Ţigănescu. Diacul îşi permitea să-i înglobeze pe cei din urmă în numele de „Ţigăneştii“ [23]. Nu cred că mai este cazul să ne mai întrebăm dacă aceste trei persoane puteau să fie sau nu magistraţi săteşti.

Cu aceeaşi uşurinţă trece autorul citat şi peste documentele relative la satul Tuzora. Ne spune că în anul 1432—1442, domnul Iliaş a dăruit slugii sale Staie satul Tuzora, „unde este cneaz Nicoară“. Cîţiva ani mai tîrziu (1436—1441) voievozii Iliaş şi Ştefan, întăresc lui Nicoară „sluga noastră“ satul Tuzora pentru credincioasă slujbă. Analizînd acest document Panaitescu trage concluzia că Nicoară era cneaz şi, ca atare, satul lui a fost donat unei slugi domneşti, dar mai tîrziu capătă privilegiul pentru satul lui, „care urma să-i fie uric cu tot venitul“ [24].

Şi în cazul acesta lucrurile stau cu totul altfel decît presupune domnia sa. De fapt Nicoară colonizase un sat pe un teren considerat al domniei. El era conducătorul obştii şi nu era proprietarul ei. Satul său era sat domnesc şi domnul era liber să-l dea pentru „slujbă“ cui voia. Putea să-l dea ca proprietate veşnică sau pe termen limitat [25]. În cazul din urmă putea să-l reia, fără vină şi să-l dea altuia. Aşa s-a şi întîmplat; l-a luat de la Staie şi l-a dat ca uric lui Nicoară, care a fost ridicat în rîndurile nobilimii. Trebuie să mai adăugăm că am avut prilejul să precizăm, după formulele întrebuinţate în documente, caracterul nestatornic al proprietăţilor de genul celei dăruite lui Staie [26]. Aceeaşi greşită interpretare dă Panaitescu şi documentelor din 2 ianuarie 1432 şi din 24 aprilie 1434, dar nu este cazul să mai insistăm. Se poate constata însă că teoria lui Panaitescu nu se deosebeşte prea mult de aceea a lui Rosetti [27].

Au existat de altfel şi alţi istorici care nu au acceptat sensul dat cnezatului de fragmentul evidenţiat de Mihaly (Cnezatus erat jus dominium exercendi in suis bonis independens a publico magistrato) după care „cneazul avea dreptul de a-şi stăpîni moşiile independent de autorităţile statului“. Într-un studiu despre românii maramureşeni, Gheorghe Petrovay a arătat însă că între cnezat şi stăpînirea de pămînt exista o deosebire. Ca dovadă el invoca situaţia la care ajunseseră urmaşii lui Crăciun din Bilke. Regele Ludovic de Anjou dăruise acestuia pe la 1350 două sate, Lipce şi Herice, cu drept de cnezat, avînd obligaţia de a da anual regelui 20 de berbeci şi a trimite în caz de război un lăncier în oştirea regală.

Documentul nu ne spune nimic despre întemeierea celor două sate şi nici cui aparţinuse terenul pe care au fost fondate. Despre Crăciun din Bilke ştim doar că era voievod al românilor din Bereg.

Deşi Crăciun deţinea satele respective cu dreptul de cnezat şi

---

[24] Молдавия в епоху феодализма. I, Chişinău, 1961, p. 1,5.

[25] C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în «Studii şi cercetări ştiinţifice (Istorie)», Iaşi, 1955, VI, 3—4, p. 10 şi urm.

[26] *Ibidem*, p. 12.

[27] *Obştea ţărănească*, p. 8—9. Printre alte multe noţiuni greşite, se introduce aici şi aceea de „nobilime gentilică“.

cu obligaţiile arătate, totuşi pe la 1404, regele Sigismund de Luxemburg, ginerele lui Ludovic, le dăruia lui Ioan, fiul lui Ştefan şi strănepot al lui Bogdan, întemeietorul Moldovei. Urmaşii lui Crăciun au rămas în satele amintite şi şi-au menţinut drepturile, deşi noul proprietar a încercat să-i scoată de acolo. Între cele două părţi s-a ajuns la un proces şi regele a decis că dreptul de cnezat rămîne în continuare urmaşilor voievodului Crăciun, care vor continua să strîngă veniturile celor două sate. Nu vor mai da cei 20 de berbeci regelui, ci noului proprietar, iar lăncierul îi vor trimite, în caz de război, în banderiul acestuia.

Teza că urmaşii lui Crăciun nu erau proprietari în satele amintite este împărtăşită şi de alţii [28]. Ei aveau acolo aceeaşi situaţie ca şi cneazul Nicoară din Tuzora, înainte ca satul să-i fie dăruit de domn ca proprietate, uric.

Pasajul citat de Mihaly se referă, desigur, la cnejii înnobilaţi. Ceilalţi sînt amintiţi în actele regale numai ca *honesti* şi *providi homines*.

Au existat apoi alţi istorici care au făcut o discriminare netă între cnejii din Transilvania şi acei menţionaţi în documentele din Moldova şi Ţara Românească. S-a afirmat, de exemplu, că în timp ce soarta cnejilor din Transilvania a devenit din ce în ce mai rea, după supunerea ţării de către regii arpadieni, cei de dincoace de munţi au rămas oameni liberi şi — subliniem — proprietari în genere [29]. Din cauza naţionalismului, autorul nu-şi mai aduce aminte că o mare parte dintre voievozii şi cnejii români din Transilvania s-a asimilat în rîndurile nobilimii feudale maghiare şi nu şi-a pus nici problema, dacă nu cumva o mare parte dintre juzii şi cnejii din Moldova a căzut în situaţia de ţărani, dependenţi.

Încercînd să combată, după cum afirmă, „înfumurarea naţionalistă" a unor istorici români, care au prezentat cnezatul ca o creaţie originală a poporului român şi să respingă acuzarea, desigur nedreaptă, că maghiarii ar fi provocat descompunerea societăţii româneşti autonome, pregătind astfel decăderea marii mase de români în condiţia de servi, autorii volumului de documente privind istoria românilor din Transilvania, alcătuit la Budapesta în timpul ocupaţiei hitleriste, tratează problema cnejilor prin prisma unei concepţii tot atît de greşită sau vădit tendenţioasă. Ei s-au străduit să demonstreze că organizaţiile politice ale populaţiei româneşti sînt nişte creaţii „artificiale", iar din faptul că ea nu a conservat nici o urmă de „tradiţii naţionale bazate pe legături de sînge sau cel puţin pe o puternică organizaţie tribală", au încercat să deducă lipsa acelor trăsături caracteristice care dovedesc origini locale şi marea ei vechime în aceste părţi.

---

[28] Lupaş, *Realităţi istorice în voievodatul Transilvaniei*. p. 14, 15. S. Mihaly, *op. cit.*, p. 7; G. Petrovay, *A mármarasi oláhokról (Despre românii din Maramureş)* în Századok, 1911, p. 625.

[29] Alex. Al. Buzescu, *Domnia în Ţările Române*, p. 36.

Românii ar fi apărut foarte tîrziu în regiunile din nordul Dunării în calitate de coloniști, aducînd cu ei instituția cnezatului din Balcani. În concepția lor cneazul era șeful popular al unei cete de români în căutarea unei noi patrii [30].

Deși constatau că pe la sfîrșitul sec. al XIII-lea se termina „o mare evoluție socială" avînd ca urmare reducerea în stare de șerbie nu numai a românilor, ci și a unei mari părți din populația maghiară, ei prezentau totuși, în mod naiv, drept cauză a descompunerii societății românești, ambiția cnejilor de a se ridica în ierarhia socială. Formele de existență ale nobilimii maghiare ar fi exercitat asupra lor o puternică atracție [31]. O astfel de tendință, desigur, poate fi considerată destul de naturală, dar ea nu are nici o legătură cu cauzele care au determinat descompunerea societății [32].

În felul acesta a încercat să rezolve istoriografia noastră mai veche problema juzilor și cnejilor [33].

Cercetarea materialului documentar existent nu ne permite să adoptăm concluzii de natura celor expuse mai sus. Ipoteza că juzii ar

---

30 *Documenta historiam Valachorum in Ungaria illustratia usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapesta, 1941, p. XX—XXII.

31 *Ibidem*, p. XXVI.

32 În afară de lucrările citate mai sus, o atenție deosebită trebuie să se dea lucrării lui D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938, în care se expune un enorm material, adesea străin de problemă, și se fac numeroase incursiuni în diferite domenii ale istoriei propriu-zise și ale istoriei unor vechi instituții. Încearcă să introducă unele noțiuni noi ca acelea de „instituțiuni gentilice românești", „gense" la români, „proprietate gentilică" la români, cneaz, căpetenie de gensă" etc. Sînt inovațiile unui cercetător care nu înțelege procesul prin care a trecut poporul român în perioada de trecere spre feudalism. Se ocupă numai de cnejii din Transilvania.

33 În legătură cu această instituție există o vastă literatură. În afară de lucrările citate se mai pot consulta Ladislas Hilebi Gal, *Vezsgàlódàs az erdélyi Kenézségekröl (Considerații asupra cnezatelor transilvănene)*, Nagyenyed, 1846, Joseph Kemény, *Über die ehemaligen knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în Kurz's Magasin, II, 1848, Fr. Sólyom Fekete, *Vázlatok az oláh kenézi intézmény történetéhez (Contribuții la istoria cnezatului la români)* în „A Hunyadmegyei Tört. és Rég. Tàrs." («Anuarul soc. istorice și arheologice a comitetului Huniad») 1884, Articolul acesta s-a publicat și în traducerea românească în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», anul III, nr. V, Buc., 1885. L. Pič, *Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht*, 1886. A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, I, 1888, p. 503 și urm. și vol. II (1889) p. 229 și urm. D. Onciul, *Originea Principatelor Române*, 1889, p. 86, 139 și urm. Radu Rosetti, *Despre clasele agricole în Moldova*, în «Revista nouă», anul I și II (1888—1889). Tivadar Lechoczky, *Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz Kenézek vagy soltészok intezményéhez (Contribuții la istoria voievozilor și a cnejilor sau șoltuzilor români și ruși)* în „Tört. Tár", 1890. I. Bogdan, *Îndatoririle militare ale cnejilor români*, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXX, p. 620—625. I. Minea, *Originea românească a cnezatului la noi*, în «Cercetări istorice», anul I (1925), fasc. 1, p. 412. E. Condurache, *Juzii și judeciile moldovenești*, ibid. anul V—VII (1929—1931) p. 304. I. D. Condurache, *Din dreptul vechi român*, Buc., 1898, p. 102 și urm. I. Bărbulescu, *Originea celor mai vechi cuvinte și instituții slave la români* în «Arhiva», anul 29, nr. 1, p. 1—11. D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938.

fi fost numai nişte simpli magistraţi săteşti, pe cînd cnejii ar fi deţinut funcţia lor pe viaţă şi s-ar fi transformat în întregime, înainte de formarea statului feudal, în proprietari cu drepturi limitate, nu se poate susţine. Nu se poate lua în consideraţie nici teza contrară, potrivit căreia cnejii apar ca proprietari absoluţi pe domeniile lor, iar juzii sînt prezentaţi numai ca nişte simpli judecători ai domniei. E drept că de multe ori cnejii sînt înregistraţi în documente ca nişte simpli agenţi de colonizare, dar cercetarea problemei numai sub aspectul acesta constituie o gravă eroare. Aceeaşi caracterizare se poate face şi în legătură cu afirmaţia că domnii, atunci cînd dăruiau sate, acordau beneficiarilor numai un simplu drept de „judecie".

Existenţa unor teze contradictorii în vechea noastră istoriografie privind un astfel de subiect ca şi formularea unor concluzii pe baza interpretării mecanice a materialului şi prin prisma unor concepţii care nu pot fi considerate ştiinţifice, impun reexaminarea problemei şi revizuirea tuturor rezultatelor la care s-a ajuns în cercetările mai vechi.

Limitarea studiului numai la o parte a teritoriului locuit de români sau numai la explicarea accepţiunilor pe care le-a avut în trecut termenul cneaz nu poate să ducă decît la rezultate parţiale. Trebuie să se cerceteze un întreg proces în care organizarea social-economică şi politică a populaţiei româneşti s-a dezvoltat şi s-a completat, avînd drept rezultat crearea unor instituţii cu acelaşi caracter, fie că este vorba de Transilvania, fie de regiunile de la sud şi est de Carpaţi.

Instituţia cnezatului apare pretutindeni pe harta răspîndirii teritoriale a românilor. Cele mai vechi cnezate şi judecii (sudstvo) apar în diplomele regilor sîrbi. Momentul apariţiei lor în documente marchează faza ultimă de independenţă a obştilor săteşti. Adunînd, ca şi în alte state feudale, zeciuiala din produsele sătenilor şi supunîndu-i la efectuarea unor obligaţii în muncă pentru întreţinerea cetăţilor, regii sîrbi s-au considerat cu vremea proprietari ai obştilor ţărăneşti pe care apoi au început să le dăruiască mănăstirilor şi vlastelinilor.

Valahii din statul feudal sîrb erau organizaţi în judecii. Cel mai vechi document care le menţionează este din anii 1198—1199, dat de marele jupan Ştefan Nemania mănăstirii Hilandar de la muntele Athos. Între altele i se dăruia acesteia „judecia" (sudstvo) lui Radu şi George[34].

Ceva mai tîrziu, prin 1220, într-un hrisov al regelui Ştefan Prvovenčani pentru mănăstirea Žica, întemeiată de el, este menţionat cneazul valah Grad din jupa Hvosno[35]. Un alt cneaz, Voihna, din Miliutin făcea, prin 1282—1298, o danie mănăstirii Hilandar[36]. În aceste menţiuni cnejii valahi sînt numai nişte conducători de sate, deşi în

---

[34] Silviu Dragomir, *Valahii din nordul Peninsulei balcanice în evul mediu*, Buc., 1959, p. 17. Idem, *Valahii din Serbia*, în «Anuarul Inst. de ist. naţională», Cluj, I, 1922, p. 290.

[35] Idem, *Valahii din nordul Peninsulei balcanice*, p. 18.

[36] *Ibidem*, p. 116.

Serbia titlul acesta nu se acorda decît membrilor familiei domnitoare sau marilor dregători ai statului[37]. Căpeteniile satelor mai purtau și denumirea de *primichiuri*[38].

Cel mai vechi document, cuprinzind mențiuni despre cnejii români din nordul Dunării este cunoscuta diplomă a ioaniților din 1247[39]. Știri sigure și destul de frecvente în legătură cu cnejii români din Transilvania se înregistrează în documentele regilor maghiari de pe la începutul sec. al XIV-lea. Ei apar în acte pînă prin sec. al XVI-lea. Același tip de organizare politică trebuie să fi existat și la răsărit de Carpați înainte de formarea statului feudal moldovenesc.

Stabilirea originii și a vechimii acestei instituții la populația românească prezintă un interes deosebit. În istoriografia mai veche s-au formulat, în legătură cu această problemă, teze adeseori contradictorii. Întrucît termenul *cneaz* provine în limba română din moștenirea slavă[40], unii istorici mai vechi au considerat că nu avem de-a face numai cu un simplu fapt lingvistic, instituția însăși a cnezatului fiind împrumutată de la popoarele slave cu care populația românească a venit în

---

37 *Ibidem*, p. 117 v. și «Arhiva istorică», III, p. 104 și urm.

38 După Jirecek termenul acesta ar fi fost luat din ierarhia bisericească și ar fi de origine latină cu sensul de primul om înscris într-o listă pe o tabliță de ceară (*primus in cera*). *Ibidem*, p. 117.

39 *Doc. privind istoria României. C. Transilvania. Veacurile XII, XIII și XIV*, vol. I, p. 330, 423. D. Arion, *op. cit.*, p. 6 considera că cea mai veche mențiune despre cnejii români s-ar afla în diploma de fundare a mănăstirii din Tihani din anul 1055. Acolo este vorba însă de un nume de loc „Knez". Alte numiri topice de acest gen au fost urmărite la N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticei*, p. 105 și urm. prin Panonia sud-dunăreană. E mai sigur însă că aceste numiri, depărtate de aria de răspîndire a populației românești, sînt de origine slavă și amintesc de cnejii slavilor așezați pe teritoriul Ungariei. Cf. art. lui F. Moor în «Ungarische Jahrbücher», IX (1929), p. 234. După nume și după calitatea lor de mărunți conducători ai unor obști teritoriale *cnejii balohoveni* menționați pe cursul superior al Bugului de letopisețele rusești par să fie români emigrați acolo din Transilvania sau din Moldova înainte de invazia tătarilor din anul 1241. v. Radu Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova*, p. 148. D. Onciul, art. *Dragoș și Bogdan* și apoi *Originile Principatului Moldovei*, în *Opere complete*, ed. A. Sacerdoțeanu, Buc., 1946, p. 63, 289 și urm. D. C. Arion, *op. cit.*, p. 12—13. Tot aici și alte lucrări mai vechi. S-a mai presupus că brodnicii din Moldova ar fi dispus de o organizație cnezială v. D. Onciul, *Opere complete*, ed. cit., p. 294. D. C. Arion, *op. cit.*, p. 13. Asupra modului cum trebuie să se interpreteze pasajele cu privire la brodnici din letopisețele ruse. v. C. Cihodaru, *Considerații asupra populației din Moldova în sec. X—XIII*, în «Studii și cercetări științifice (istorie)», Iași, XIV, 2, (1963) p. 224 și urm.

40 În limba slavă cuv. кънѧзь derivă de la termenul *kuningqs* din vechea germană. B. A. Селищев, Старославьянский язык. vol. I, Moscova, 1951, p. 206. Și de o parte și de alta avea înțelesul de „dominus", „regulus", „princeps", Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch*, p. 155 unde se crede, greșit, că acest titlu ar fi fost purtat și de domnii din Țările Române. În documente acest sens nu se întîlnește decît într-un singur caz în vremea domniei lui Matei Basarab. Apare în calitate de conducător de obște sătească la sîrbi și ruteni. v. E. Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908 sub voce.

contact în vremurile mai vechi. Împrumutul s-ar fi produs în acel moment, cînd, sub influenţa exercitată din afară, populaţia romanică păşea pe o nouă treaptă de organizare [41].

I. Bogdan, fără a lua în consideraţie că obştea agrară cu organele ei de conducere a existat şi la alte popoare şi atras, probapil, de faptul că ea se menţinea în sînul populaţiei româneşti ca o formă de organizare destul de puternică în timp ce rolul ei devenea tot mai şters şi neînsemnat la popoarele vecine mai înaintate pe calea feudalizării, a emis teoria că instituţia cnezatului ar fi fost o creaţie specific românească [42]. Menţinîndu-se pe aceeaşi poziţie, I. Minea considera că slavii balcanici ar fi cunoscut la început numai organizarea în *jupe*, iar cnezatul ar fi apărut la dînşii mai tîrziu, ca rezultat al unei influenţe exercitate asupra lor de către români [43].

Problema organizării social-politice a populaţiei româneşti în perioada prefeudală, ca şi aceea a influenţelor exercitate de către popoarele vechi, trebuie să fie supusă unei cercetări mai riguroase. Premisele ei trebuie căutate chiar în vremea descompunerii stăpînirii romane, atît pe aceste teritorii cît şi în Peninsula Balcanică. Este necesar prin urmare să se cerceteze modul de organizare a populaţiei romanice rămasă sub dominaţia neamurilor migratoare după înlăturarea statului sclavagist roman.

Stăpînirea romană asupra regiunilor carpato-dunărene se impusese într-un moment cînd relaţiile gentilice în sînul triburilor trace şi ilirice intraseră puternic pe calea descompunerii. Fenomenul acesta, pe de o parte ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, iar pe de alta ca rezultat al unor acţiuni de ordin politic, ca războaie, mişcări şi transplantări de populaţie, s-a accentuat şi mai mult sub dominaţia romană.

Nu se poate controla în ce măsură organizarea administrativă romană a ţinut seamă de gruparea populaţiei pe baza legăturilor gentilice, dar măsurile luate de statul sclavagist în vederea exploatării muncii băştinaşilor, a bogăţiilor de tot felul, cît şi influenţa exercitată de dezvoltarea vieţii orăşeneşti, nu erau de aşa natură încît să permită o mai lungă existenţă relaţiilor gentilice. „Peste toate ţările din bazinul Mării Mediterane — spune Engels — veacuri de-a rîndul a trecut rîndeaua nivelatoare a stăpînirii romane"... „Administraţia romană şi dreptul roman au dizolvat pretutindeni vechile uniuni de gintă şi o dată cu ele şi ultima rămăşiţă de activitate de sine stătătoare locală şi naţională" [44].

---

[41] R. Rosetti, *Invaziile slavilor în Pen. Balcanică şi formarea naţionalităţii române*, în «Revista nouă», Anul II, nr. 9. S-a mai pus problema dacă este de origine sîrbă sau bulgară. I. Bărbulescu, *nota cit.*, p. 1—11, ridicîndu-se împotriva afirmaţiilor făcute de N. Iorga într-un articol de gazetă, susţinea hotărît că este de origine bulgară.

[42] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 43.

[43] I. Minea, *Curs de istoria românilor*, partea a III-a, litografiat, 1921, p. 21.

[44] Cf. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, Ed. politică, ed. a V-a, Buc., 1961, p. 148—149.

Condiţiile în care s-a dezvoltat societatea după înlăturarea stăpînirii romane nu au permis nicidecum o revenire la vechea organizare gentilică. Afirmaţiile unor istorici cu privire la existenţa unor „gense" organizate pe criterii de înrudire, în sînul populaţiei băştinaşe de pe teritoriul ţării noastre în perioada prefeudală, rămîn neîntemeiate [45].

Dacă la popoarele migratoare, în momentul stabilirii lor pe teritoriile fostului stat sclavagist roman, formele organizării gentilice se menţineau încă puternice, ele nu au putut determina nici o schimbare în modul de organizare a populaţiei băştinaşe. „Dominaţia asupra celor subjugaţi este incompatibilă cu orînduirea gentilică..." „Masele romane nu puteau fi nici primite în grupele gentilice, nici dominate cu ajutorul acestora [46]. Acolo unde organele orînduirii gentilice ale noilor veniţi nu s-au putut preface repede în organe ale orînduirii de stat, aşa cum a fost cazul pe teritoriul ţării noastre, obştea agrară şi obştea teritorială suprapusă, au jucat un rol deosebit de important în reglementarea relaţiilor dintre băştinaşi şi conducătorii triburilor în deplasare sau care staţionau pentru scurt timp în aceste părţi.

Încă de pe vremea descompunerii stăpînirii romane, conducătorii unor astfel de comunităţi au început să-şi aroge, ca şi în alte părţi ale lumii stăpînite de romani, titluri purtate de unii dregători provinciali şi de subalternii lor [47]. Ca şi aceştia erau şi ei nişte *judices* [48].

În vremea migraţiei lor spre sud, slavii ajunseseră într-o fază cînd organizarea gentilică intrase puternic pe calea descompunerii. Dezvoltarea forţelor de producţie, provocaseră la ei puternice transformări chiar în vremea cînd se mai găseau în patria de origine. În vremea deplasării lor spre sud şi a războaielor cu imperiul bizantin s-a simţit încontinuu necesitatea grupării şi regrupării diferitelor seminţii, dar un astfel de amestec se efectua în detrimentul relaţiilor gentilice. Aşezarea în teritoriile cucerite din sudul Dunării s-a făcut pe baza îm-

---

45 Astfel Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 40 şi urm.

46 Fr. Engels, *op. cit.*, p. 153.

47 În apusul Europei, la începuturile feudalismului, toţi funcţionarii regali purtau denumirea de *judices*. În ultimul timp de existenţă a Imperiului roman, administratorii provinciilor purtau acelaşi titlu. Vezi Fustel de Coulanges, *Histoire des anciennes institutions de France*, p. 349. Idem, *L'alleu et le domaine rural*. p. 459. I. Minea, *Originea romană a cnezatului la noi*, în «Cercetări istorice», anul I (1925), fasc. 1, p. 412, considera că un asemenea rol ar fi jucat la început magistraţii cunoscuţi sub denumirea de *duumviri jure dicundo*. A revenit mai tîrziu şi a propus pe acei *judices provinciarum* menţionaţi pe teritoriul roman în vremea dominaţiei politice a goţilor.

48 Ammianus Marcellinus, XVII, 12; XXX, 5; XXXI, 2 foloseşte şi pentru popoarele barbare aceeaşi terminologie a administraţiei romane provinciale. El cunoaşte pe juzii (judices) romanilor din Panonia, dar vorbeşte şi despre juzii (judices) alanilor şi de „alii optimates variis populis praesidentes". Juzii provinciali romani din sec. al V-lea apar şi la Salvienus, *De gub. dei*, p. 109, 110. Pentru juzii dintr-o perioadă mai tîrzie de pe coasta dalmatică v. E. Dummler, *Die älteste Geschichte der Slaven*, p. 350, nota 6 şi C. Jirecek in «Archiv für slavische Philologie», XXII (1900), p. 172. Pentru juzi în Italia medievală v. N. Iorga, *Ist. Rom.*, II, p. 156, 157, 159.

părţirii poporului în seminţii, dar în foarte scurt timp acestea şi-au pierdut cu totul importanţa lor. Ca şi în Apusul Europei, necesitatea de a organiza populaţia băştinaşă supusă, determina transformarea orînduirii gentilice într-o orînduire teritorială şi-i dădea posibilitatea de a se acomoda statului [49]. În modul de organizare a socetăţii, obştea agrară şi cea teritorială căpătau un rol hotărîtor.

Stabilirea slavilor în Peninsula Balcanică a contribuit la întărirea vechilor obşti locale [50].

Probabil că acelaşi fenomen s-a produs şi în Dacia.

Trecerea de la orînduirea gentilică la formaţii teritoriale a avut drept urmare că titlul de cneaz, purtat mai înainte de şefii triburilor slave, a fost uzurpat de către conducătorii unor grupe de populaţie din ce în ce mai mici, iar în cele din urmă el a ajuns chiar să satisfcă mîndria unor simpli conducători de obşti săteşti [51]. De aici înainte, ca întindere a atribuţiilor între un cneaz slav şi juzii obştilor băştinaşe nu exista o prea mare deosebire. Imitînd pe slavi, unii juzi au început să se intituleze cneji. Cei doi termeni deveniseră sinonimi.

Documentele de mai tîrziu nu permit admiterea acelei discriminări propusă de Radu Rosetti. În Ţara Românească pe lîngă termenul cneaz, apare în acte şi acela de judec [52]. Ţăranii şerbi, care fuseseră mai înainte oameni liberi, *cneji*, porneau adesea acţiunea de eliberare, de *judecire*. În Transilvania de nord, cnejii, conducători ai obştilor săteşti, se mai numeau şi juzi [53]. Dintr-o hotărîre a dietei acestei provincii, din anul **1543**, se poate constata că reprezentanţii comunităţilor româneşti se numeau cînd juzi, cînd cneji [54]. În Moldova, pentru desemnarea conducătorului obştii săteşti, se întrebuinţează în documente atît termenul jude, cît şi acela de cneaz, însă comunitatea nu este numită niciodată cnezat, ci numai judecie. Nu există deci nici o justificare pentru a considera judecia inferioară cnezatului, sau pentru a le separa în timp. Ambele denumiri se referă la una şi aceeaşi instituţie.

Perioada frecventei menţionări a cnejilor în documente constituie faza de lichidare a obştilor ţărăneşti libere. Ea putea să fie precedată

---

49 Fr. E n g e l s, *op. cit.*, p. 153.

50 *Istoriia Bolgarii*, p. 51.

51 Pentru existenţa unor cneji mărunţi, asemănători cu acei ai populaţiei româneşti, în unele părţi din Balcani, vezi I. B o g d a n, *Cnejii români*, p. 16.

52 *Ibidem*, p. 21.

53 D. O n c i u l, *Românii şi ungurii în trecut*, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a III-a, tom IX, p. 47, „judices vel kenezii".

54 Dintr-un document publicat de I. K e m é n y, *op. cit.*, p. 312. Ţăranii săraci puteau fi scutiţi de plata unui anumit impozit pe baza jurămîntului depus de cneaz sau jude *(sed per judicem vel kenezium deposito juramento liberentur)*. Aceştia puteau interveni pentru scutirea oricărui ţăran, pe care îl considerau că merită *(Porro quosquumque judex vel kenesius juramento suo liberare voluerit secundum antiquam regni consuetudinem habeant potestatem liberandi)*.

de o vastă acţiune de colonizare, cnejii jucînd în astfel de operaţii un rol deosebit. Aşa s-a întîmplat, de pildă, în Moldova. Cnejii români din Galiţia apar de asemenea ca nişte agenţi de colonizare.

Lipsa izvoarelor istorice nu permite alte precizări în legătură cu perioada mai veche din istoria cnezatului. Normele care reglementau relaţiile dintre membrii obştei se cunosc numai după informaţia păstrată în documente tîrzii, privind populaţia românească din Transilvania, precum şi în acelea referitoare la românii emigraţi pe teritoriul statului feudal polon. Aceste norme constituie aşa-numita *lege a românilor, ius valachorum, jus valahicum, antiqua et laudabilis consuietudine valachorum*, закон волошскїи [55]. Relaţiile dintre membrii obştei şi conducătorul ei, cneazul, erau reglementate după aceleaşi norme. Nu avem date după care să putem preciza raporturile dintre cneji şi obşte în perioada anterioară sec. al XIV-lea. Trebuie să presupunem că în timpurile mai vechi, adică în perioada anterioară trecerii teritoriilor, pe care întîlnim această instituţie, pe calea feudalizării, conducătorii obştilor ţărăneşti libere erau aleşi de către membrii comunităţii dintre cei mai energici şi cu mai multă experienţă dintre ei [56]. Fără o astfel de practică, obştea nu şi-ar fi putut menţine mult timp libertatea şi s-ar fi transformat repede într-o proprietate particulară, adică o proprietate a cneazului. De altfel fenomenul acesta s-a produs întotdeauna atunci cînd diferenţierea socială s-a accentuat mai puternic în sînul ei. În faza de lichidare a obştilor, cnezatul a rămas în mîinile familiilor mai puternice din punct de vedere economic, a putut fi deţinut pe viaţă şi chiar transmis ca moştenire urmaşilor. Situaţia unui astfel de cneaz nu se deosebea prea simţitor de aceea a unui proprietar particular. Documentele medievale maghiare oglindesc din plin această stratificare în rîndurile cnejilor din Transilvania în această perioadă tîrzie a existenţei lor [57].

Pe de altă parte, trebuie să presupunem că obştea, în acea perioadă cînd cneazul era ales, era obligată să caute unele posibilităţi pentru a răsplăti strădania şi munca desfăşurată de dînsul pentru conducerea ei. Pe lîngă satisfacţia dată de deţinerea unei astfel de funcţii, el se bucura şi de darurile făcute de membrii obştei la anumite date pe an sau cu ocazia încheierii unor acte pentru care era necesar asentimentul său. Practica aceasta se constată faţă de cnejii români, folosiţi ca întemeietori de sate pe teritoriul statului feudal polon. În contractele de locaţiune încheiate cu proprietarii se arată însă că ei erau ţinuţi să răspundă la astfel de atenţii cu un ospăţ dat o dată pe an tuturor membrilor obştei [58].

---

[55] L. Pič, *op. cit.*, p. 13. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 34. R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 147.

[56] Durata funcţiunii nu se poate preciza. Dacă luăm în consideraţie faptul că la început *judecia* a înlocuit o instituţie romană cu caracter administrativ, trebuie să presupunem că judele era ales pe timp de un an.

[57] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 18—20.

[58] T. Holban, *op. cit.*, p. 323.

În acelaşi timp trebuia să găsească mijloacele pentru a-i dispensa de grija cultivării lotului lor şi să le pună la dispoziţie un fond — să-l numim cu un termen modern — pentru cheltuielile de reprezentare.

În acest scop, obştea le lasă în folosinţă mai multe loturi de cultură sau un lot special mai mare [59], precum şi toate acele unghiuri şi colţuri, care rezultau de pe urma împărţirii ţarinei în loturi egale [60].

Pămîntul lăsat în folosinţa cneazului se lucra de membrii obştei prin munca de clacă. Aceasta, desigur, în perioada mai veche nu avea un caracter obligatoriu şi nici nu era reglementată prin impunerea unui anumit număr de zile pe an aşa cum se constată, tîrziu, în contractele de locaţiune încheiate de proprietarii feudali poloni cu cnejii români [61]. Dreptul cneazului de a ţine cîrciumă, moară şi prisacă, dreptul exclusiv de vînat şi pescuit pe teritoriul supus jurisdicţiei sale a apărut mai tîrziu în perioada feudală ca o ştirbire a drepturilor obştei [62]. Se vede deci că atenţiile benevole ale membrilor obştei faţă de cneazul lor s-au transformat cu timpul în obligaţii şi în felul acesta ele au trecut apoi în folosul proprietarilor după ce obştea şi-a pierdut libertatea.

Cneazul trebuia apoi să vegheze ca normele după care se conducea obştea să fie respectate, de către membrii ei. Nu ştim ce sancţiuni se aplicau în perioada mai veche pentru astfel de încălcări [63]. Mai tîrziu, în Polonia, în materie de justiţie, ca şi în unele chestiuni privind administraţia, autoritatea cneazului era limitată nu numai de faptul că unele cazuri mai grave, crimele de pildă, se judecau de tribunalele regale, dar şi de existenţa acelui sfat de oameni buni şi bătrîni [64], împreună cu care era ţinut, potrivit dreptului valah, să ia hotărîrile. În anumite cazuri hotăra însăşi adunarea generală a membrilor obştii. Aceasta este menţionată la românii din Slovacia [65] şi în re-

---

[59] «Arhiva istorică», IV, p. 86, Cf. T. Holban, *op. cit.*, p. 322; Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63.

[60] T. Holban, *op. cit.*, p. 322.

[61] «Arhiva istorică», IV, p. 54, 57, 74, „Idem cmethones villarum prefatarum sculteto suo et ejuis succesoribus tenebuntur tries dies laborare, sicut ei mandabit in anno... sau „... *eosdem cmethones cogere ad laborandum sibi tribus diebus* in anno, quemqunque laborem ipsi sculteti voluerint“ sau „Idem cmethones villae praefatae sculteto suo praenominato et ejus succesoribus tenebuntur in duas dies laborant prout in aliis observatis...“ Cf. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 64.

[62] Pentru specificarea unor astfel de drepturi în contractele de locaţiune încheiată de cnejii români cu proprietarii poloni. v. «Arhiva istorică», IV, p. 76, 103, Cf. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63—65. T. Holban, *op. cit.*, p. 323. R. Rosetti, *Pămîntul etc.* p. 57.

[63] T. Holban, *op. cit.*, p. 324, pentru judecarea membrilor obştilor din Polonia, în anumite cazuri de către cneaz.

[64] Li se spune şi *juraţi*. Mai tîrziu au căpătat denumirea de *paşnici*.

[65] Iosef Macurek, *Valaši v zapadnych Karpatech v 15—18 stoleti*, Ostrava, 1959, p. 300. Subliniind acest fapt E. M. Подградская, *Новое исследование о валашской колонизации в западных Карпатах* în Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР, nr. 2 (80), Chişinău, 1961, p. 67 şi urm., crede că o asemenea instituţie a existat numai la românii din Slovacia.

giunea de munte a Moldovei sub denumirea de „grămadă"[66]. E posibil ca în timpurile mai vechi să se fi numit, ca și în unele părți din Balcani, convent[67]. Din gloabele pe care le aplica celor vinovați, cneazul reținea în Transilvania o treime, restul mergînd la vistieria regală[68].

Tot aici și în părțile adiacente locuite de români se întîlnesc în sec. XIV și XV mai multe categorii de cneji. Situația acestora decurge din condițiile în care s-a trecut aici la feudalizare.

Desigur că relațiile feudale erau cunoscute și începuseră să se consolideze cu mult înainte de întinderea stăpînirii arpadiene în aceste părți.

Informația istorică privind trecerea Transilvaniei sub stăpînirea regilor arpadieni lipsește. Nu cunoaștem actele de violență care au însoțit acest eveniment. O mare parte dintre proprietarii feudali, care acaparaseră cu mult mai înainte pămînturile obștilor, au trecut în slujba noului stat feudal și și-au putut păstra proprietățile. Alții, probabil, și-au pierdut bunurile și au fost înlocuiți cu oameni devotați regelui. Obștile țărănești, cu pămînturile lor de rezervă și locurile neocupate, au fost considerate ca proprietate a suveranului și au constituit domeniul regal, *fundus regius*, lichidat apoi în cursul sec. al XIII-lea și al XIV-lea, prin masive danii făcute nobililor și bisericii[69].

Obștile țărănești de pe domeniile regale și-au păstrat dreptul lor de a-și alege organele lor de conducere.

Menținîndu-și vechile atribuții, cnejii reprezentau obștea față de castelanii regelui și răspundeau de executarea obligațiilor care le erau impuse[70]. Cei mai mulți dintre ei își îndeplineau sarcinile cu un deosebit zel și se distingeau prin faptele lor vitejești pe cîmpurile de luptă. Pentru a-i răsplăti suveranul îi confirma în funcția lor pentru o anumită perioadă de timp, pe viață sau cu drept ereditar. În cazul

---

[66] Ștefanelli, *Documente privind vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, Buc., 1915, p. 274, 276, 311, 389, 418, Arh. St. Buc.; M-rea Neamț, XI—16, 142. „Grămada" a existat și în alte părți. Astfel o biserică este făcută de „grămada satului" *Marele dicționar geografic al României*, vol. I. p. 11, col. 2. Tot aici un sat constituie „o grămadă" adică obște, vol. II, p. 640, col. 3. La începutul domniei, Mihail Sturza lansa o proclamație care trebuia să fie citită la biserică în fața grămezii satelor. v. «Buletinul Ion Neculce», 1—2, p. 315 (act din 14 iulie 1834). La 1848, pentru a aplana o neînțelegere dintre locuitorii din Irești și Căliman, un dregător convoca „grămada" satelor respective. v. A. Sava, *Documente putnene*, I, p. 212.

[67] Pentru *conventus* v. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 316. Pentru bibliografia în legătură cu această instituție vezi Jean N. Coroi, *Le conventus juridicus en Egypte aux trois premiers siecles de l'Empire Romain*, extras din «Actes du IV-e Congrès international des études byzantines», Sofia, 1935 («Bulletin de l'Institut archéologique bulgare» tom IX, 1935).

[68] R. Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpînitoare in Moldova*, p. 149—151. T. Holban, *op. cit.*, p. 323.

[69] I. Moga, *Les roumains de Transylvanie au moyen-âge*. Sibiu, 1941, p. 45—46. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 71—76.

[70] *Documenta historiam valahorum in Ungaria illustrantia*, p. XXII.

acesta, din simpli conducători de obşti ei se transformau în *nobiles kenezii*. Cei care nu reuşeau să ajungă la o astfel de situaţie rămîneau numai nişte simpli *communes kenezii* [71].

Cnejii ereditari continuau să stea sub autoritatea castelanilor, însă statutul lor juridic se apropia simţitor de acela al nobililor. Jurămîntul lor echivala, înaintea tribunalelor, cu al acestora [72]. De altfel, printr-o recunoaştere formală din partea curţii regale, ei se asimilau în rîndurile nobilimii. Asupra obştilor pe care le conduseseră mai înainte căpătau drept de deplină proprietate, se bucurau de imunităţi şi se eliberau de sub tutela castelanilor. O obşte cedată unui cneaz cu drept ereditar se împărţea, ca orice proprietate particulară, în părţi egale între urmaşii beneficiarului [73].

Obştile, dăruite de rege nobililor sau bisericii, îşi conservau dreptul de a-şi alege conducătorul. El juca însă numai rolul unui intermediar între comunitatea aservită şi proprietar şi răspundea de îndeplinirea obligaţiilor impuse membrilor obştei. El era un cneaz de rînd, un *communis kenezius* şi se bucura numai de acele drepturi care i se recunoşteau prin *jus kenezatus*. Faţă de stat şi proprietar, era supus la aceleaşi obligaţii *(onus debitae terrestralis subjectionis)* ca şi ceilalţi membri ai obştii şi, la fel ca şi dînşii, nu putea părăsi satul fără a achita proprietarului despăgubirea numită *terragium justum* [74]. Prin neîncetata ştirbire a autorităţii, rolul său a fost redus treptat la acela jucat de *villicus* în satele populate de maghiari [75]. Cnejii din categoria aceasta s-au asimilat repede în rîndurile ţăranilor iobagi.

O situaţie deosebită aveau, pe domeniile particulare cnejii colonizatori. Ei au jucat un rol însemnat în popularea unor domenii rămase pustii după invazia tătarilor sau a regiunilor împădurite slab populate, dăruite de suverani nobililor sau bisericii ca „locuri pustii". În vederea atragerii forţei de muncă necesară pentru valorificarea lor, proprietarii intrau în legătură cu o persoană care se obliga să adune numărul de oameni necesar întemeierii unui sat [76]. Între proprietar şi o astfel de persoană, care îşi lua titlul de cneaz, intervenea un contract de locaţiune, prevăzînd toate drepturile şi obligaţiile membri-

---

[71] R. Rosetti, *Pămîntul sătenii şi stăpînii*, p. 25—26. Idem, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 18—19 *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV. *Doc. privind ist. României, C. Transilvania*, sec. XIV.

[72] *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV.

[73] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 27.

[74] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 25—27. Idem, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149. I. Bogdan, *op. cit.*, 18—19. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 225 şi urm. *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV.

[75] R. Rosetti, *Pentru adevăr şi dreptate*, p. 31.

[76] În legătură cu cnejii colonizatori vezi I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32, 42. R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. T. Holban, *op. cit.*, p. 313 şi urm. Poziţia adoptată de autorii volumului *Documenta historiam valachorum in Hungariam illustrantia*, care consideră pe toţi cnejii români ca nişte agenţi de colonizare, reflecta şovinismul şi nu are nimic comun cu ştiinţa.

lor obştii conform dreptului valah, precum şi obligaţiile şi drepturile cneazului însuşi. Cu ocazia încheierii contractului de locaţiune, cneazul avea grijă ca să impună proprietarului acordarea deplină a acelor drepturi pe care i le conferea *jus kenezatus*. În cazul acesta, astfel de întemeietori de sate se bucurau de un regim asemănător în mare măsură cu acela al cnejilor de pe domeniile regale. Unii reuşeau chiar să obţină de la proprietari cnezatul cu drept ereditar [77]. În afară de avantajele arătate mai sus puteau să fie scutiţi de anumite dări. În schimb erau îndatoraţi să presteze serviciul militar şi să facă anumite daruri proprietarului, suveranului şi dregătorilor săi [78]. În general cnejii şi juzii din Transilvania aveau sub ascultarea lor un sat sau o parte din sat.

Drept cneji, care au condus un număr mare de sate, au fost consideraţi de asemenea şi acei *canesii*, menţionaţi în *Cîntecul de jale* (Miserabile Carmen) al călugărului Roger. Acest autor, fost prizonier la tătari, descriind invazia şi pustiirile făcute de dînşii în Ungaria şi Transilvania în anul 1241, arată şi unele din măsurile luate de cotropitori în vederea unei mai bune exploatări a teritoriilor cucerite. El ne spune că după cotropirea Transilvaniei, tătarii ar fi instituit aici un fel de dregători numiţi *caneşii* a căror grijă era de a procura cele necesare oştirii [79]. Roger însuşi ar fi fost prizonier la un astfel de dregător care avea sub autoritatea sa ca la 1.000 de sate.

Textul cronicii nu s-a păstrat în această parte nealterat. Un glosator de mai tîrziu, care cunoştea instituţia cnezatului din Transilvania, precum şi modul de organizare a administraţiei în nordul Italiei şi în Franţa, făcea o apropiere între termenul *canesii* întîlnit la Roger şi cnejii români, dînd explicaţia marginală „id est balivos" care mai tîrziu a fost introdusă în text de un copist. În manuscrisul original acest adaus lipsea.

Nu s-a observat însă că Roger arăta precis că dregătorul tătar, la care se afla el prizonier, avea sub autoritatea sa circa 1.000 de sate; probabil în acea vreme întreaga Transilvanie nu cuprindea un asemenea număr. Autorul se referea deci la şefi tătari, „chani", puşi să conducă provinciile cucerite şi nu la cneji români [80].

---

[77] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32. R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. T. Holban, *op. cit.*, p. 322.

[78] R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32. T. Holban, *op. cit.*, p. 320 şi urm. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63—64.

[79] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. V, *Cîntecul de jale al călugărului Roger*, Bucureşti, 1935, cap. XXXV, p. 35, 49, 74, 89: „Constituerunt canesios, id est balivos, qui iusticiam facerent, et eis equos, animalia, arma, exemia et uestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene mille villas regebat, et erant canesii fere centum... Conveniebant canesii pene quolibet septimana".

În acelaşi fel ca şi în Transilvania se prezintă instituţia cnezatului pretutindeni pe teritoriul locuit de români. Nu există nici un motiv pentru a stabili o discriminare între cnejii din Transilvania şi acei menţionaţi în documentele privind Moldova şi Ţara Românească.

În Ţara Românească, încă din primele documente de la începutul sec. al XV-lea, cnejii apar ca o categorie socială asemănătoare nemeşilor din Moldova[81]. În sec. al XVII-lea, ca urmare a diviziunii neîncetate a proprietăţii lor ei ajunseseră în situaţia unor ţărani liberi care dispuneau de pămîntul lor. La originea acestei categorii stau însă conducătorii de obşti confirmaţi de către domnie în perioada de consolidare a statului feudal ca proprietari în satele conduse de dînşii.

Din anul 1247, cînd putem presupune pe baza menţionării cnejilor în calitate de conducători ai unor obşti teritoriale că existau şi cneji conducători de obşti simple ţărăneşti, şi pînă la începutul sec. al XV-lea, s-au produs în Ţara Românească importante schimbări cu caracter economic social. Urmarea acestui proces a fost transformarea acestor organe de conducere a comunităţilor săteşti, în parte, în mici proprietari. Ca şi în celelalte părţi ale teritoriului locuit de români în bună parte se vor fi asimilat în masa ţărănimii dependente, pe cînd alţii se vor fi ridicat în rîndurile clasei dominante.

În Moldova, ca şi în Transilvania, termenul *jude* este sinonim ca acel de *cneaz*. Nu există nici o deosebire de conţinut între cei doi termeni. Şi aici ca şi dincolo cnejii şi juzii au jucat acelaşi rol şi au avut aceeaşi soartă. În calitate de conducători ai obştilor săteşti aici mai apar *vatamanii*. Această denumire se va generaliza treptat şi va înlocui pînă în a doua jumătate a sec. al XVI-lea termenii jude şi cneaz.

Pentru a cunoaşte mai bine care este situaţia aşezărilor conduse de cneji, juzi şi vatamani am cules din documente toate datele care-i privesc, precum şi toate menţiunile de sate însoţite de expresia „unde a fost" sau „unde este", am procedat la o localizare a lor, pe cît posibil exactă şi apoi le-am cartat.

---

80 Vezi şi A. Decei, *„Canesii" călugărului Roger* în *Omagiu lui I. Lupaş*, Buc., 1943, p. 211 şi urm. N. Iorga, *Momente istorice* în «An. Acad. Rom.» Mem. sec. ist., seria a III-a, t. VII, p. 106 scrie că „ceea ce este de mare însemnătate pentru noi, pretutindeni în acest Ardeal invadat, ei (tătarii) instalează regimul românesc patriarhal de cneji".

81 Într-un document de la începutul sec. al XV-lea (după 25 decembrie 1406) satele mănăstirii Tismana erau asigurate că nu vor fi luate de la mănăstire şi nu vor fi date „nici unui cneaz sau boier". Vezi *Documente privind istoria României, V. Ţara Românească, sec. XV*, vol. I, p. 26. Într-un document ulterior dat Coziei, se arată că oamenii care se vor închina mănăstirii, „fie boier, fie sluga domniei mele, fie cneaz sau altfel de om, zis „sirac" nu vor fi urmărite de nimeni". *Ibidem*, p. 29.

Acelaşi sens are acest termen şi în răspunsul dat de locuitorii din judeţele Brăila, Rîmnicul Sărat şi Buzău la scrisoarea prin care Ştefan cel Mare le cerea să accepte ca domnitor pe Mircea Pretendentul. Răspunsul este redactat în numele „tuturor boierilor şi al cnejilor şi al tuturor românilor". Cf. Gr. Tocilescu, *534 documente, istorice slavo-române*, p. 399.

Se poate astfel constata repartiţia teritorială a cnejilor, juzilor şi vatamanilor precum şi a satelor însoţite în documente, de expresiile amintite. Harta pe care o adăugăm la această cercetare precum şi anexele dau o situaţie pe care o poate judeca oricine se interesează de această problemă. Am evitat să culeg unele nume incomplete şi de asemenea nu am reuşit să identific şi să localizez un număr de 17 aşezări din care cele mai multe sînt la răsărit de Prut. Natural, în cîteva cazuri nu am reuşit să dau o localizare precisă, dar atît cît în documente se menţionează valea pe care este situată o astfel de aşezare, faptul acesta nu creează nici un prejudiciu concluziilor pe care voim să le tragem. Necartarea celor 17 aşezări, ca şi acelora care s-au omis din eroare, precum şi a acelora care rămîn necunoscute din cauza pierderii documentelor, nu schimbă situaţia obţinută [82].

Din anexe şi harta dată se poate vedea ce rezultă din repartizarea geografică a satelor indicate în documente prin menţiunea „unde a fost" cneaz, jude sau vataman cutare, ori, simplu, „unde a fost" cutare.

În partea de nord a ţării, dincolo de Suceava, nu se pot nota decît doar 4 aşezări. Alte trei şi anume Cuciurul „unde a fost" vataman Gherman, Mihailouţi „unde a fost jude Petrinca" şi „satul de la gura pîrăului Borodac unde a fost cneaz Mihail" sînt situate dincolo de graniţele actuale ale ţării. Pe afluenţii din dreapta ai Siretului sînt foarte puţine aşezări de acest gen. Pe Şomuz se înscrie una singură. Pe Moldova şi pe afluenţii ei se numără 7 din care majoritatea sînt pe cursul ei inferior. Pe Bistriţa sînt 13 din care cinci sînt pe afluentul ei Cracău. Pe Trotuş aflăm cinci.

Aceeaşi situaţie întîlnim pe Milcov şi pe Putna.

Pe cursul mijlociu al Siretului de la intrarea sa în ţară pînă la Paşcani s-au putut înregistra doar cinci aşezări. În schimb pe partea care merge de la Paşcani pînă la sătişorul Salcea mai jos de Tecuci se înscriu 9 aşezări. De asemenea pe unii din afluenţii săi mărunţi ca Tamaşul, Cobilele, Dieneţul, Răcătău şi Polocinul mai sînt încă alte 10 aşezări. Ar fi în total pe valea Siretului între Salcea şi Paşcani 19 aşezări menţionate în documente ca avînd juzi, cneji şi vatamani.

Un număr surprinzător de mare se întîlneşte însă în bazinul Bîrladului. Aici numărăm cu toată siguranţa pînă la 104 aşezări din genul arătat. Numai pe valea pîrăului Tutova au existat 24 de aşezări menţionate ca avînd în fruntea lor cneji, juzi, şi vatamani. Numărul înregistrat aici ajunge aproape să egaleze pe acela întîlnit pe afluenţii din dreapta ai Siretului. Situaţia de pe Prut e mai puţin clară. Pe cursul său propriu-zis aşezările care ne interesează sînt mai numeroase

---

82 Pentru identificarea unor astfel de aşezări am urmărit cercetările făcute de Ioan Bogdan, M. Costăchescu, Gh. Ghibănescu şi alţii, am folosit hărţile topografice la scara 1/100.000, *Marele dicţionar geografic al României*, dicţionarele geografice ale judeţelor din Moldova. Am cules informaţii de pe la directorii de şcoli şi uneori m-am deplasat pe teren.

în sud, dar dacă luăm bazinul său în întregime el este mai larg în partea de nord a Moldovei, şi deci, natural, cuprinde mai multe sate decît în sud. Pe de altă parte neavînd mijloacele necesare pentru a localiza astfel de date culese din documente, pentru regiunea din partea sa dreaptă nu putem da o imagine reală a aşezărilor conduse de juzi, cneji şi vatamani din acea parte. Se poate totuşi spune că regiunea unde acestea apar mai numeroase se întinde începînd de pe la Soroca, ca un arc de cerc larg deschis, trecînd pe la Orhei şi prin regiunea Lăpuşna, sprijinindu-se pe Prut în părţile Cahulului.

Se mai observă că se evită stepa. Nu se menţionează nimic spre Cetatea Albă, nici spre Chilia. Este evitată de asemenea stepa Covurluiului. Pe valea Siretului şi în bazinul Bîrladului, cele mai căutate regiuni sînt acelea care dispun de păduri mai întinse. E interesant să se semnaleze că multe din ele se situează în apropierea unor drumuri importante care străbăteau în trecut Moldova.

Din cele arătate mai sus, ar rezulta că juzii, cnejii, vatamanii şi persoanele al căror nume este însoţit în documente de expresiile „unde este" sau „unde a fost" nu sînt în realitate altceva decît nişte întemeietori de sate. Din acest punct de vedere toate categoriile sînt egale şi nu se poate spune că drepturile cnejilor erau de altă natura decît cele ale juzilor.

Documentele menţionează în mod expres 47 de juzi, 23 de vătămani şi 17 cneji. In unele cazuri apar cîte doi sau trei într-un sat, dar de cele mai multe ori numai unul singur.

Cnejii şi juzii poartă în general nume româneşti şi la fel se prezintă şi persoanele caracterizate prin menţiunea „unde a fost" sau „unde este". Numai în cîteva cazuri rare se prezintă nume ca Micula, Băloş, Dieniş, Miclăuş, Orăş, Veriş, Tamaş, Călıman, Mezeu, Laslău, Jula, Cheltezeu, Bearchiş, Husul. Par să fie purtate de români venţi din Transilvania. Numarul acestora este destul de mic faţă de totalul celor înscrişi în listă. Numele unuia din ei prezintă fenomenul fonetic cunoscut sub numele de rotacism. Ar indica, deci, după cum cred unii cercetători, o persoană venită din partea de nord a Transilvaniei unde se întîlneşte acest fenomen. Nu există însă siguranţa că rotacismul nu a fost cunoscut în sec. XIV—XV şi în unele regiuni din Moldova.

Mai întîlnim de asemenea un Birai, un Petır Tătarul şi un Teameş al căror nume reflectă vechi legături ale populaţiei din Moldova cu tătarii. Un singur caz din cele 215 înregistrate, acela al lui Pavel Bulgarul, pare să indice o persoană venită din sudul Dunării.

Vatamanii poartă nume obişnuite în onomastica românească afară de cîţiva din ei care au nume rutene, ca, de pildă, Stepan, Ostapco, Paşco, Minco. Sate conduse de vatamani se întîlnesc în diferite părţi ale Moldovei, în nord, în sud, în regiunea de munte sau spre Nistru.

Unele din ele poartă finala *-ovţi*, caracteristică satelor din nord-estul ţării, chiar atunci cînd sînt situate în regiuni unde acest sufix nu se obişnuieşte. Astfel, lîngă Piatra-Neamţ pe la începutul sec. al

XV-lea, un oarecare Samoil vataman conducea satul Sencăuţi[83], iar Hodor vataman sta în fruntea satului Baicovţi, situat pe cursul superior al Bîrladului[84]. S-ar putea deci presupune că unele din aceste sate au fost colonizate de ruteni şi se conduceau după dreptul rutean. Cea mai mare parte din ele erau sate româneşti şi se conduceau după dreptul valah. Avem de-a face numai cu un termen împrumutat din limba ruteană pentru o veche instituţie românească. Numele unor vatamani ca Verigă, Căliman sau Zlătarul întăresc această convingere.

Numărul vatamanilor este în jumătate cît al juzilor. De aici se poate presupune că satele conduse de vatamani erau mai puţin răspîndite decît acelea conduse de juzi. Cnejii sînt şi mai puţin numeroşi, iar Ştefan al II-lea în anul 1436 în legătură cu oamenii care aveau datorii la braşoveni se adresa numai juzilor şi vatamanilor[85]. Cu toate că juzii vor fi fost mai numeroşi, totuşi în lupta dintre aceşti trei termeni reprezentînd aceeaşi instituţie, s-a impus în cele din urmă termenul vataman. Juzii se mai menţionează încă prin anii 1579—1586 printre martorii care asistă la hotărnicirea unor moşii[86]. În acelaşi timp, actele înregistrează un număr mare de vatamani[87]. În secolul următor, poruncile domneşti se adresează numai acestora.

E greu de stabilit cauza dispariţiei juzilor şi cnejilor şi adoptarea denumirii de vatamani de către conducătorii obştilor ţărăneşti. Adoptarea titlului de cneaz şi de jude de către conducătorii cetelor de ţigani robi a avut, desigur, în această privinţă o mare influenţă.

Că avem de-a face cu întemeietori de sate se mai vede şi din faptul că de multe ori expresiile „unde a fost" sau „unde este" sînt înlocuite cu altele ca, de pildă, „unde a folosit", „unde a aşezat" sau „unde a întemeiat".

Numărul mic de nume cu rezonanţă transilvăneană sau ruteană ne arată că nu avem de-a face cu o colonizare de oameni veniţi din afara graniţelor ţării şi că juzii şi cnejii menţionaţi în acte nu stau în legătură cu un descălecat oarecare. Apariţia lor este rezultatul unei acţiuni întreprinse de domnii de la sfîrşitul secolului al XIV-lea în vederea înmulţirii satelor din regiunile împădurite din sud-estul ţării, eliberate de vecinătatea tătarilor.

Cele mai multe sate au fost întemeiate pe pămînt aparţinînd domniei. Altele s-au stabilit pe pămînt boieresc. Aşa este, de pildă, cazul satului înfiinţat de vatamanul Verigă pe proprietatea boierilor Ro-

---

[83] DIRA, XIV—XV ,1, p. 151.
[84] *Ibidem*, p. 105.
[85] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 692—693.
[86] Petru jude, DIRA, XVI, 3, p. 129. Cristea jude din Balamireşti, *Ibidem*, p. 299.
[87] *Ibidem*, p. 331.
[88] DIRA, XIV—XV, 1, p. 48.

tompan[88]. Se vede că aceştia nu au respectat condiţiile din contractul încheiat cu noii locuitori şi numai în urma unei intervenţii a domnului ei le-au pus la dispoziţie terenul prevăzut.

Nu se cunosc condiţiile pe care le impuneau proprietarii sau cele cerute de locuitorii care se stabileau în astfel de sate. Probabil că, un anumit număr de ani, locuitorii erau scutiţi de dijme. Fiecare gospodărie trebuia să dispună de o anumită suprafaţă de teren pentru culturi, fînaţ şi păşune. Cneazului sau judelui, ca şi în alte părţi, i se dădea, cu deplin drept de proprietate, un lot mai mare decît celorlalţi locuitori. În anumite cazuri putea să transmită după moarte funcţia sa fiilor chiar dacă erau minori. Numai aşa se explică apariţia unor nume de femei ca de pildă Călugăriţa, Româneasa, însoţite de expresia „unde este". Întemeietorul satului Româneşti de pe Bahlui a fost un oarecare Roman. După moartea sa, probabil, funcţia de jude a revenit, în virtutea contractului de locaţie, unuia dintre fiii săi, pus sub tutela mamei sale Româneasa[89].

Faptul că judele sau cneazul aveau posibilitatea să-şi creeze la încheierea contractelor de locaţie o situaţie economică superioară celorlalţi locuitori din sat, faptul că loturile lor erau lucrate prin muncă de clacă şi că primeau daruri sau cote din amenzi, a avut o mare influenţă asupra încadrării sociale a urmaşilor lor.

O parte din juzi, cneji şi vatamani au căzut în stare de dependenţă feudală ca şi ţăranii de sub conducerea lor. Unii au obţinut însă de la domnie drept de proprietate asupra satelor colonizate de ei. Aşa s-a întîmplat de pildă cu cneazul Nicoară. Într-un document de la Ilie voievod este menţionată dăruirea satului Tuzora, unde a fost cneaz Nicoară, lui Staie. Peste cîţiva ani acelaşi domn împreună cu fratele său Ştefan iau de la Staie satul Tuzora şi-l dăruiesc lui Nicoară[90]. Acelaşi este cazul lui Dragoş Urlat, care în calitate de jude întemeiase un sat pe Tutova[91]. Mulţi dintre beneficiarii daniilor domneşti au putut să fie fii de cneji sau juzi şi să deţină în satele donate lor aceeaşi funcţie ca şi părintele lor. Alţii datorită situaţiei lor economice au reuşit să cumpere de la noii proprietari satele întemeiate de înaintaşii lor. Aşa este cazul lui Albu Voinescul, care a cumpărat cu 50 de zloţi satul Oideşti, pe Tutova, „unde a fost" jude Voinea[92]. Satul Coteciarii a fost cumpărat de la Greaca, fiica lui Rusu, de fraţii Giurgiu Coteţ şi Toma Coteţ, coborîtori, evident din întemeietorul satului[93]. Satul

89 *Ibidem*, p. 113.
90 Молдавия в епоху феодализма. t. I, Chişinău p. 1, 5.
91 DIRA, XIV, XV, 1, p. 96.
92 *Ibidem*, p. 311.
93 *Ibidem*, p. 382.

Murgeşti de pe Ielan a fost cumpărat de un oarecare Dragoş Murgu de la nepoţii Creţului de la Ielan[94]. Exemple de felul acesta se pot înmulţi[95].

Datele examinate mai sus sînt concludente pentru a şterge deosebirea care se făcea de unii din istoricii noştri între juzi, cneji şi vatamani. Şi unii şi alţii nu erau altceva decît conducătorii obştilor ţărăneşti. Şi aici ca şi în Transilvania unii din ei s-au ridicat în rîndurile clasei dominante, în timp ce alţii au căzut în stare de dependenţă şi s-au asimilat în rîndurile ţărănimii dependente. Satele devenite proprietate feudală au continuat să-şi aleagă juzii, cnejii şi vatamanii. Domnul, în satele domneşti, proprietarii şi mănăstirile, în celelalte, şi-au pus reprezentanţii lor numiţi ureadnici sau vornici[96].

Cnejii, juzii, vatamanii şi persoanele al căror nume este însoţit în documentele moldoveneşti de expresiile „unde a fost" sau „unde este" sînt întemeietori de sate. Apar în mare număr în bazinul Bîrladului şi în regiunile împădurite din sud-est. Şi ei ca şi ceilalţi, în parte, s-au asimilat în rîndurile ţărănimii dependente sau au urcat în rîndurile boierimii.

ANEXE

Lista satelor din Moldova[1] în care se menţionează cneji juzi şi vătămani sau pentru a căror localizare se întrebuinţează expresiile „unde a fost" sau „unde este"

A) REGIUNEA DIN DREAPTA SIRETULUI

Rîul	Numărul de înscriere pe hartă	Numele cnejilor, juzilor şi vătămanilor	Date privind localizarea satelor	Locul unde se menţionează [2]
1	2	3	4	5
Siret (dreapta)	1	Petre-Rusul	Roşcani r. Fălticeni	IV — 28
„	2	Cristea şi Danciul	Pîrtănoşi [97] r. Paşcani	I — 277
„	3	Dragoş şi Simeon	Stolniceni-Prăjescu r. „	III — 203

[94] *Ibidem*, p. 311—312.

[95] Astfel satul Muncelul pe Zabrăuţii se vindea la 19 febr. 1508 lui Dragomir Munceleanu. DIRA, XVI, 1, p. 75. Satul Munteni, Puteni se vindea de un oarecare Turcu lui Giurgiu Puţeanu, DIRA, XV, 2, p. 270, iar satul Golăeşti se vindea lui Golăe. *Ibidem*, p. 81. Ştefan Cernătescul vinde de asemenea satul Berivoieşti pe Sărata lui Ion Parava şi Tatul Berivoiescul, *Ibidem*, p. 51—52.

[96] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 191—192, face confuzie între vătămani şi aceşti dregători şi susţine că vătămanii nu erau aleşi de săteni.

[97] Notele explicative, privind localizarea satelor în care documentele menţionează cneji, juzi şi vătămani sau al căror nume apare însoţit de expresia „unde a fost" cutare, se dau la sfîrşit.

1	2	3	4	5
Siret (dreapta)	4	Bratul	Cozmeşti r. Paşcani	III — 273
„	5	Oană	Mirceşti r. „	III — 273
„	6	Onică	Tălveşti[4] r. Roman	II — 298
„	7	Litu şi Serban cneji	Muntenii[5] r. „ Scutaşi r. „	I — 32 II — 286
Suceava	8	Petir Tătarul	Tătăraşi[6] r. Botoşani	I — 362
„	9	Muntenii	Pătrăuţi în zona or. Suceava	I — 79
„	10	Grecii	Dărmăneşti r. Rădăuţi	I — 79
„	11	Toader Negruţ	Tişăuţi în zona or. Suceava	I — 79
„	12	Iacăci jude	Volovăţ[7] r. Rădăuţi	I — 79
Suceava[8] (Soloneţ)	13	Tatomir şi Pîrtea	Părteşti r. Gura Humor	I — 79
Somuz	14	Stan Pîntece	Fălticeni r. Fălticeni	II — 128
„	15	Micula jude	Stănigeşti[9] r Fălticeni	I — 110
Moldova	16	Cristea jude	Vama r. Cîmpulung	I — 233
„	17	Miroslav	Cristeşti r. Paşcani	I — 202
„	18	Băloş şi Danciu	Poieni[10] r. Roman	I — 379
„	19	Tiba	Tibeşti[11] r. „	II — 100
„	20	Aramă jude	Ciorsăceşti[12] r. „	III — 196
Moldova (Topoliţa)	21	Barbăgeamără	Dispărut[13] r. Tg. Neamţ	I — 218;273
Bistriţa	22	Neguşor	În com. Buhuş r. Bacău	I — 159
„	23	Tăvuci, Penea şi Anania	Fauri[14] r. P. Neamţ	III — 341
„	24	Samoil vataman	Sencăuţi[15] r. „	I — 151
Bistriţa	25	Birai	Biroviceşti[16] r. P.Neamţ	II — 300
Bistriţa (Nechid)	26	Dîmba jude	Dîmbeşti r. „	I — 298
Bistriţa	27	Draganici jude	Sat pe Nechid r. „	I — 298
„	28	Bolăceştii (2 judecii)	Bolăceşti - Cotreanţa r. „	I — 132
Bistriţa (Cracău)	29	Sas Dan şi Dan Vîcle	Dăneşti r. „	I — 180
„	30	Drăgan şi Nasoe juzi	Drăgăneşti r. „	I — 229
„	31	Mihail Dieniş	Cauceleşti r. „	II — 307
„	32	Roşcanii	Horaiţeşti[17] r. „	III — 315
„	33	Oancea jude	Seliştea r. Roman	IV — 108
Trotuş	34	Oană de la Moişia	În Bogdana[18] r. Tg.Ocna	II — 95
„	35	Fete	În Bogdana r. „	II — 95
„	36	Miclăuş Faur	Rădeana r. „	III — 13
„	37	Neagăş jude	Negăşăşti[19] r. Moineşti	I — 18
„	38	Coman	Pe pîrăul Coman r. „	I — 18
Zăbrăuţi	39	Speriatul	Sperieţi r. Panciu	II — 242
Putna	40	Miclăuş Catina	Igeşti[20] r. „	II — 302
„	41	Lupşa	În Batineşti r. „	I — 46
„	42	Sine	Sineşti[21] r. Focşani	III — 487
„	43	Radul şi Andriaş	Şindilari r. „	I — 210
Putna (Milcov)	44	Stan Hărţăgan	Lîngă Şindilari r. „	I — 210

1	2	3	4	5
		B. REGIUNEA DIN STÎNGA SIRETULUI		
Siret (stînga)	1	Orăş Vlad	Vlădeni r. Botoşani	I — 293
„	2	Balinţii	Mîndreşti „	II — 110 II — 176
„	3	Nenciul jude	Glodeni r. Fălticeni	I — 106
„	4	Oancea jude	Năneşti[23] r. Bacău	II — 172
„	5	Stan jude	Rusciori[24] „	II — 172
„	6	Oancea	Maluri[25] „	I — 232
„	7	Buda	Poiana r. Tecuci	III — 209
Siret (Cobile)	8	Ilcaş	Icuşeşti r. Roman	I — 121
„	9	Veriş Stanislav	Odobeşti r. Bacău	I — 33 III — 431
„	10	Ivan	La Ulmi[26] „	II — 207
„	11	Giurgiu jude	Dumbrava[27] „	II — 172
„	12	Oanciu jude	Siliştea[28] „	II — 172
Siret (Tamaş)	13	Radu şi Orăş	Tamaş „	M. E. F.[29]
Siret (Răcătău)	14	Galeş	Năneşti „	III — 130
Siret (Dieneţ)	15	Gavril Diaţu	Petreşti „	III — 197
Siret (Polocin)	16	Mic Gălescu	Gîleşti r. Adjud	II — 279 III — 20,64
„	17	Bunilă	Muncelul[30] „	III — 66
		C. BAZINUL BÎRLADULUI		
Bîrlad	1	Hodor Vătăman	În com. Băceşti r. Negreşti	. . . .
„	2	Iacuş Mihu	Todireşti „ „	II — 234
„	3	Dan Rac	Răceşti „ „	MEF — 26. 27.
„	4	Cozma	Băloseşti[31] „ „	III — 43
„	5	Bîrzea	Bîrzeşti „ Vaslui	III — 233
„	6	Mareş jude	Mărăşeni „ „	II — 164
„	7	Stanciul Secuiul	Secuia „ „	II — 164
„	8	Radoslav	Radosloveşti[32] „ „	. . . .
„	9	Bora jude	Borăşti[33] „ Bîrlad	II — 79
„	10	Slăvei şi Mihăilă	Între Zorleni r. „ şi Banca[34]	III — 146
„	11	Iliaş şi Steful	Pipărcanii[34] r. „	III — 146
„	12	Măstăcanu	Măstăcanu[34] r. „	III — 146
„	13	Bîcsan cneaz	Bîcsăneşti[34] r. „	III — 146
„	14	Bujor	Bujorăni-com. r. „ Zorleni	III — 146
„	15	Lie şi Ţigăneştii	Lieşti[35] Terit. Or. Bîrlad	I — 33
„	16	Tamaş şi Ivan	Lîngă Bîrlad[36] „ „	I — 33
„	17	Ştefan şi Tamaş	Suşneştii r. Bîrlad	I — 108
„	18	Dragomir Petre	Neagomireşti[37] „ „	III — 305
„	19	Buda şi Drăgoi	Negrileşti „ Tecuci	II — 102
„	20	Andrei Vataman	Lîngă Tecuci „ Tecuci	I — 199
„	21	Iliaş	Salcea (com. „ „ Umbrăreşti)	III — 52

1	2	3	4	5
Bîrlad	22	Voico şi Ştefan	Talăbăeşti „ „	I — 229
Bîrlad 8 (Stemnic)	23	Oancea	Cucoşerii (Chetreşti) „ Vaslui	....
Bîrlad (Racova)	24	Cursec	Curseşti „ „	I — 143
„	25	Păucă cel Bătrîn	Păuceşti[39] r. Vaslui	II — 164
„				
„	26	Naneş	Curteştii[40] „	II — 164
„	27	Oană	Bilcarii[41] „	II — 164
„	28	Petru	Cristoii[42] „	II — 164
Bîrlad (Albia)	29	Neagşa	Dispărut[43] r. Bîrlad	I — 174
Bîrlad (Smila)	30	Mihai	Pleşăni „	II — 154
„	31	Toader	Mînzaţi „	II — 154
„	32	Balan şi Drajan	Bălăneşti „	I — 127
Bîrlad (Tutova)	33	Coste	Ioneşti[44] r. Bacău	III — 528
„	34	Pulpe	Pulpeşti[45] „	II — 229
„	35	Bunga şi Ilea	Bungeni[46] „	IV — 17
„	36	Clopot	Tuleşti „	I — 191
„	37	Voina jude	Oideşti[47] r. Bîrlad	....
„	38	Ion	Călimăneşti „	I — 165
„	39	Miclea din Bahna	Gunoaia[48] „	I — 109,139
„	40	Barbă Stan şi Stanciul	Cetăţuia (Strîmba) „	I — 139,162
„	41	Balan din Strîmba	Pueşti „	I — 109,139
„	42	Lie	Lieşti[49] „	I — 109,139
„	43	Stanco	Făureşti[50] „	III — 18
„	44	Ciorsac cneaz	Bălăneşti „	I — 67
„	45	Dragus Teameş şi Teameş Petru	Timişeşti[51] (Iana?) „	I — 236
„	46	Vlaşin	Poliţeni „	II — 277
„	47	Balan jude	Tomeşti[52] r. Bîrlad	III — 83
„				
„	48	Ivan	Bogeşti „	I — 230
„	49	Căliman	În com. Bogeşti „	I — 230
„	50	Ion Călimănescul	„ „	I — 230
„	51	Hodco şi Măciucă	Lîngă Bogeşti „	I — 165
„	52	Mezeu	Bătineşti[53] „	III — 66
„	53	Coţman	Coţmăneşti[54] „	I — 165
„	54	Mir	Mireni[55] „	III — 305
Bîrlad[56] (Studineţ)	55	Barboviceanu	Bărbuceni „	III — 233-4
„	56	Colun	Coloneasa[57] „	I — 191
Bîrlad (Pereschiv)	57	Neagşa Taurul	Căbiceşti „	II — 169
Bîrlad (Berheci)	58	Laloş	Oţeleşti r. Bacău	I — 155
„	59	David	Davideni[58] „	II — 300
„	60	Stan	Onceşti „	I — 155
„	61	Todor Meleşco	Meleşcani r. Adjud	I — 158
Bîrlad (Zeletin)	62	Dragoş	Frumuşelul „	I — 67
„	63	Tîrziul cneaz	Tîrzii (Podul Turcului) „	III — 332

1	2	3	4	5
„	64	Balan	Bălăneşti „	III — 332
„	65	Gheieşti	În Beneşti „	II — 226
Bîrlad[59] (Dobrotfor)	66	Popa Duma	........................[60] „	I — 254
Bîrlad) (Stavnic)	67	Hodco	Scheia r. Negreşti	III — 455
Bîrlad	68	Giurgiu	Bîcu[62] „	III — 455
(Rebricea)	69	Moiş Filosoful	Filosofii[63] „	I - 47, 326
„	70	Boris	Borosăşti „	III — 124
„	71	Comănel	Cărbunari r. Iaşi	III — 414
„	72	Mîndrea	Scînteia r. Negreşti	III — 124
„	73	Roman şi Hodco	Petreşti[64] „	II — 121
„	74	Negrul	Birceşti[65] „	Arh. St. Buc.
„	75	Leontineştii	Căueşti „	II — 269
„	76	Stoian şi Giurgiu Blidaru	Hilimoneşti[66] „	I — 199
„	77	Stoian Folea	Stoileşti[66] „	I — 190
Bîrlad (Vaslueţ)	78	Giurgiu Călugăru	Călugăreni[67] r. Iaşi	II — 300
„	79	Radul	Alexeşti[67] „	III — 41
„	80	Andriaş	Costiceni[68] „	III — 41
„	81	Dadul	Dumasca „	II — 300
„	82	Bratul şi Micul	Protopopeşti r. Vaslui	I — 59
„	83	Iacob al Orbului	Dispărut[69] „	I — 7
„	84	Constantin	Dispărut[70] „	III — 354
„	85	Mic şi Serban	Stîmtura[71] „	III — 235
„	86	Mihailo Negrul jude	Soleşti „	III — 13
Bîrlad (Crasna)	87	Albu şi Bradici	Brădiceşti r. Huşi	I — 121
„	88	Mic Ruptură	Măgdăşăni[72] „	I — 107 II — 125
„	89	Negrilo	Roşiori „	I — 107
„	90	Pavel Bulgarul	Avereşti „	I — 107
„	91	Galeş şi Laslău	Dispărut[73] „	III — 277
Bîrlad (Strajnica)	92	Mihail jude (Mihail Colici)	Albeşti r. Vaslui	I — 110, 163 139
„	93	Jigăreni (2 judecii)	Corni „	I — 162
Bîrlad (Idrici)	94	Muntenii Puţeni	Valea lui Darie „	II — 270
Bîrlad (Jeravăţ)	95	Roman	Romîneşti[74] r. Bîrlad	I — 312
„	9[illegible]	Ionaş jude	Ionăşeşti[75] r. „	II — 277
Bîrlad (Hobalna)	97	Giurgiu Călugărul	Osiaci[76] r. Bujor	II — 277
„	98	Picea	Căueşti „	III — 359
Bîrlad (Bîrzota)	99	Ciunca Stan	......................[77] r. Tecuci	I — 208
„	100	Cuinca Giurgiu	......................[77] „	I — 28
Bîrlad (Corod)	101	Orzea jude	Ogrineşti[78] „	II — 265
Bîrlad (Gerul)	102	Ivan Mîndrul	Mîndreşti „	III — 15
Bîrlad (Suhului)	103	Milea Uliul	Mileşti[79] r. Bujor	I — 229 III — 20

1	2	3	4	5
„	104	Dragoş jude	Drăguşeni „	I — 229
„	105	Ivan Mieriul	Lîngă Diocheţi „	II — 212

D. PRUTUL ŞI AFLUENŢII SĂI DIN DREAPTA

1	2	3	4	5
Prut	1	Roman Bilăi	Oleşcani[80] r Botoşani	III — 555
„	2	Dan	Verejeni[81] r. Iaşi	II — 310
„	3	Manoil	Ciulineşti „ (Probotă)[82]	II — 310
„	4	Cristea	Tinteşti[83] Huşi	III — 220
„	5	Roman	Berezeni r. Huşi	II — 175
„	6	Pisc	Piscani[84] r. Bujor	III — 355
„	7	Jula jude	Sîrbi[85] r. „	III — 176
„	8	Rosfir	Roşcani[86] „	IV — 84
„	9	Falcin	În Frumuşiţa r. Galaţi	III — 59,29
Başeu	10	Stan	Avrămeni r. Săveni	I — 147
„	11	Matei	Sîrbi „	I — 147
„	12	Miclea	Micleşti[87] r. Dorohoi	III — 537
„	13	Minco vătăman	Vorniceni r. Săveni	I — 73
„	14	Stan cneaz	Glodeni[88] „	I — 73,83
Jijia	15	Miclăuş	Miclăuşeni[89] r. Dorohoi	
„	16	Iacob vataman	Iacobeni r. Iaşi	III — 7
„	17	Toader Cheltezeu	Stînca „	III — 541
„	18	Rosneag	Lazoreni[90] „	I — 144
„	19	Dumicica jude	Ungheni „	I — 317
Jijia (Sitna)	20	Maniu jude	Oncani[91] r. Botoşani	III — 44 IV — 68
„	21	Mihăilă	Tulbureani[92] „	IV — 68
Jijia (Meletin)	22	Paşco jude	Lîngă Şipote[93] Hîrlău	I — 51
„	23	Oană Berbece	„ r. Hîrlău	I — 194
„	24	Ieremia	„ „	I — 194
„	25	Bearchiş	„ „	I — 194
„	26	Hodor Burcic	„ „	I — 194
Turia[5]	27	Mic şi Iliaş	Şetrăreni r. Iaşi	I — 134
„	28	Ostapco	Ostăpceni r. Botoşani	I — 393
„	29	Başa	Băşeni[95] r. Iaşi	III — 7
Jijia (Bahlui)	30	Dragomir Chiceră	În com. Stăniţa r. Roman	V — 157
„	31	Neagoe Gănescu	Găneşti[96] r. Paşcani	I — 100
„	32	Cristea	Batîreşti[97] r. Iaşi	II — 142
„	33	Ştefan Milcin	Milcineşti[98] r. „	II — 294
„	34	Lucaci	Petriş r. Paşcani	V — 157
„	35	Ravăcanii	Răvăcani[99] r. „	V — 157
„	36	Neag Făicavul	Negeşti[100] „	III — 298
„	37	Româneasa	Româneşti „	I — 113
„	38	Dragoş	Brătuleni[101] r. Huşi	II — 144
„	39	Dobromir jude	Hoiseşti[102] „	II — 196
„	40	Balomir jude	Balomireşti[103] „	II — 196
„	41	Şerba Păuşescul şi Lazor	Păuşeşti „	I — 53-54
„	42	Neag Bărbosu şi Dragomir Hasnăş	Hăsnăşeni[104] „	I — 53-54
„	43	Juga jude	În com. Leţcani „	II — 198
Sarata	44	Dumicica	Buzeşti[105] r. Huşi	II — 230

1	2	3	4	5
„	45	Husul	Cîrligaţi-Moldoveni[106] „	III — 140
„	46	Roman Blîndul	Ivăneşti „	III — 140
„	47	Stan Coluban	Hoceni[107] „	III — 494
„	48	Ionaş Tricolescu	Sălceni[108] r. Bîrlad	II — 235
„	49	Ştefan	Dodeşti[109] „	II — 235
„	50	Bădioae	Harbuji[110] „	II — 269
Horincea	51	Oancă	Spineni[111]	II — 189
„	52	Laţco	Lăţcani[111] „	II — 189
„	53	Voroveştii	Lîngă Comăneşti[112] r. Bujor	I — 307
„	54	Hasnăş	Dispărut „	I — 307
„	55	Corod Vlad.	Corodeşti[113] „	II — 84
„	56	Corod Stan	Corodeşti[114] „	II — 84
„	57	Mînzul	Comăneşti „	III — 428
„	58	Radu şi Radici	În com. Bujor „	III — 163

[1] Din cauza imposibilităţii unei localizări precise se dau numai satele din graniţele actuale ale Moldovei, pentru rest se fac aprecieri în text.

[2] Materialul s-a cules din *Documente privind istoria României, seria A*, Volumele se citează în felul următor: sec. XIV—XV—1=I; XV—2=II; XVI—1=III; XVI—2=IV; XVI—3=V; XVI—4=VI; XVII—1=VII — etc. Cu cifre arabe se dă pagina. Alte izvoare se vor indica în note.

[3] Dispărut ca nume. Erau lîngă Lespezi.

[4] În prezent satul Onişcani.

[5] Dispărut ca nume. Se găseau între Siret şi satul Româneşti.

[6] Dispărut ca nume. Era situat între satele Salcia şi Vereşti.

[7] Localizare nesigură. Poate fi şi în raionul Dorohoi.

[8] În paranteză se dau numele afluenţilor.

[9] În com. Oprişeni.

[10] În com. Bahna, aproape de vărsarea Moldovei în Siret.

[11] Ibidem. S-a mai numit şi Ciorsăceşti.

[12] S-a numit ca şi satul Tiheşti, la fel, Ciorsăceşti. Este satul Arămeşti din comuna Bahna.

[13] Dispărut ca nume. Se află lîngă M-rea Neamţ.

[14] În com. Zăneşti.

[15] Dispărut ca nume. Probabil în comuna Roznov.

[16] Gherăeşti, com. Bălăneşti.

[17] La obîrşia Almaşului.

[18] În prezent Ştefan cel Mare.

[19] Nu mai există ca nume. Era pe pîrîul Turlui.

[20] Localizare nesigură.

[21] Cuprins în satul Suraia. În acea vreme cursul Siretului trecea pe la răsărit de acest sat.

[22] În Vorona.

[23] Prăjeşti.

[24] Dispărut ca nume. Probabil Prăjeştii Moldoveni.

[25] Com. Răcătău.

[26] Dispărut ca nume. Era situat lîngă Secueni.

[27] Com. Secueni.

[28] Dispărut ca nume. În com. Secueni.

[29] *Молдавия в епоху феодализма*, Кишинэу, 1961, стр. 3.

[30] Nu se poate localiza cu siguranţă.

[31] Voineşti.

32 La gura pîrîului Albeşti numit altădată Strajnica: Gura Albeşti.
33 Dispărut. Era la gura Horiatei. S-a mai numit Movila.
34 Erau situate între Zorleni şi Banca.
35 În prezent corespunde satului Trestiana de la gura Jeravaţului. Pentru satul Lieşti vezi uricul Bîrladului. DIRA XV, 2, p. 211.
36 Poate fi însă şi satul Tamăşeni, com. Umbrăreşti-Tecuci.
37 Era mai sus de Criveşti. Corespunde cu satul Ciortolom.
38 Urmează afluenţii de pe partea dreaptă a Bîrladului.
39 S-a mai numit şi Băileşti, după Băilă cel Bătrîn. În prezent e Oprişiţa.
40 Este probabil, satul Poieneştii Mănăstirii. Există aici încă mai multe familii Naneş.
41 Corespunde satului Valea lui Alexe aşezat pe pîrîul Ghilcarii.
42 Corespunde cu Valea lui Bejan.
43 Înglobat probabil în satul Unţeşti.
44 Lipova este un pîrîu afluent al Tutovei. Satul Ioneşti a dispărut ca nume. Era situat pe teritoriul com. Lipova.
45 Nu mai există ca nume dar aici erau satele boierului Negrilă. Corespunde cu satul Andrieş.
46 În com. Plopana.
47 Voineşti.
48 Com. Răchitoasa.
49 S-a mai numit Bahnari şi Vorniceni. Era situat între Strîmba şi Pueşti.
50 Nu mai există cu acest nume. În com. Stăncăşeni pe Iezer afluent al Tutovei.
51 S-au mai numit Bunbureşti. Satul acesta era la gura Studineţului.
52 Pe pîrîul Iaura.
53 În prezent Cîrjăoani.
54 În com. Pogana.
55 De fapt pe Pereschiv.
56 Studineţul este un afluent al Tutovei.
57 Nu mai există cu acest nume. Era prin apropiere de Pueşti.
58 Nu mai există cu acest nume.
59 Afluent al Zeletinului.
60 Nu se poate identifica, dar Dobratforul este un pîrîu destul de scurt.
61 În continuare se dau aşezările de pe afluenţii din partea stîngă a Bîrladului.
62 În com. Şcheia.
63 În com. Scînteia.
64 Sasova.
65 Dispărut. Era situat la sud de Ciocîrlieşti. S-au mai numit Ostăşeşti.
66 Nu mai există cu acest nume. Erau situate în apropiere de Dracsini pe Rebricioara.
67 Ambele erau pe pîrăul Dobrovăţ. Sînt înglobate în satul Dobrovăţ.
68 Lîngă Dobrovăţ.
69 Era situat lîngă satul Şerboteşti, pe pîrăul Şerboteşti.
70 Era situat la sud de satul Popeşti, com. Micleşti.
71 Lîngă satul Soleşti. Dispărut
72 Satul a aparţinut Episcopiei Huşi. Corespunde deci cu satul Buneşti, fost proprietate a acesteia şi vecin cu Roşiorii şi Avereştii.
73 Era situat pe lîngă Crăsnăşeni.
74 În prezent Bălăbăneşti.
75 Situat la obîrşia Jeravăţului. În prezent Obîrşeni.
76 Satul Adam.
77 Corespund satelor Cerţeşti şi Cîrlomăneşti.
78 Nu mai există cu acest nume. Înglobat, probabil, în Matca sau Corad.
79 Smulţi.
80 În com. Ostopceni.
81 În com. Cîrniceni.
82 Ibidem.
83 În prezent Duda.

[84] În com. Rogojeni.
[85] În com. Oancea.
[86] Lîngă Oancea.
[87] La obîrşia pîrîului Podriga, în com. Conceşti.
[88] În Vorniceni.
[89] În com. Corlăţeni.
[90] În com. Golăeşti.
[91] Onţeni.
[92] În com. Băluşeni.
[93] Au dispărut ca nume.
[94] Podiş între Jijia şi Prut.
[95] În com. Cîrniceni.
[96] Com. Tg. Frumos.
[97] Com. Sineşti.
[98] Nu mai există cu acest nume. În com. Popeşti.
[99] Nu mai există cu acest nume. În com. Strunga.
[100] Nu mai există cu acest nume. S-a contopit cu satul Hoiseşti, com. Dumeşti.
[101] Dispărut. Corespunde satului Brătuleni de pe Bahlui situat în dreptul Proselnicilor.
[102] În com. Dumeşti.
[103] Dispărut. Era situat în faţa Hoiseştilor, în com. Dumeşti.
[104] În com. Leţcani.
[104] Nu mai există cu acest nume. Era situat între Căpoteşti şi Ivăneşti pe dealul numit în prezent Buzeşti.
[106] Doc. provine de la Episcopia Huşi şi satele au aparţinut acesteia. Este deci satul Cîrligaţi — Moldoveni.
[107] Pe pîrîul Larga, afluent al Ielanului.
[108] Dispărut ca nume. Lîngă Găeşti.
[109] Pe pîrîul Jigălia, afluent al Ielanului.
[110] Dispărut. Era situat între Giurcani şi Şuletea, pe dealul Harbuji.
[111] Sate pe Larga, afluent al Horincei.
[112] Sat pe Cneja, afluent al Horincei.
[113] Dispărute ca nume. Erau situate pe lîngă Comăneşti, com. Găneşti.
[114] În com. Găneşti.

К ИЗУЧЕНИЮ ВОПРОСА ОБ УЧРЕЖДЕНИЯХ „КНЯЖЕСТВО" И "ЖУДЕЧИЯ" („JUDECIA") В МОЛДОВЕ

Не все вопросы, касающиеся учреждения, характерного для румынского общества первых столетий средневековья и известного под названием „judecie" (жудечия или „княжество") можно считать полностью разрешёнными. Это побудило автора данной работы возобновить исследование в этой области.

На основании критического исследования документального материала автор приходит к выводу, что оба термина (князь и жуде „jude") относятся к одному и тому же учреждению древнеримского происхождения.

Термин „князь", заимствованный из славянского языка, употреблялся румынами параллельно с термином „жуде" („jude"), обозначая, как и последний, название руководителя крестьянской общины. Нельзя согласиться с гипотезой некоторых историков, по мнению которых князь — это неутверждённый господарём владелец села, в то время

как „жуде“ — обыкновенный сельский служащий, ставленник господаря. И у одних, и у других было стремление стать полными владельцами руководимых ими общин. Некоторым из них удалось достигнуть этого положения и получить от господаря дарственную запись на владение управляемых ими сёл, другие же ассимилировались с зависимым крестьянством.

При разработке документального материала, автор разделил все сёла по формулам: „во главе с таким-то жуде“, “во главе с таким-то князем“, „во главе с таким-то ватамоном („vataman“)“, или просто „где находился такой-то“. Вышеуказанное подразделение позволило автору выявить, что лица, имена которых включались в данные формулы, не являлись кем-либо иным, как агентами массивной внутренней колонизации, имевшей место во второй половине XIV и в первой половине XV вв.

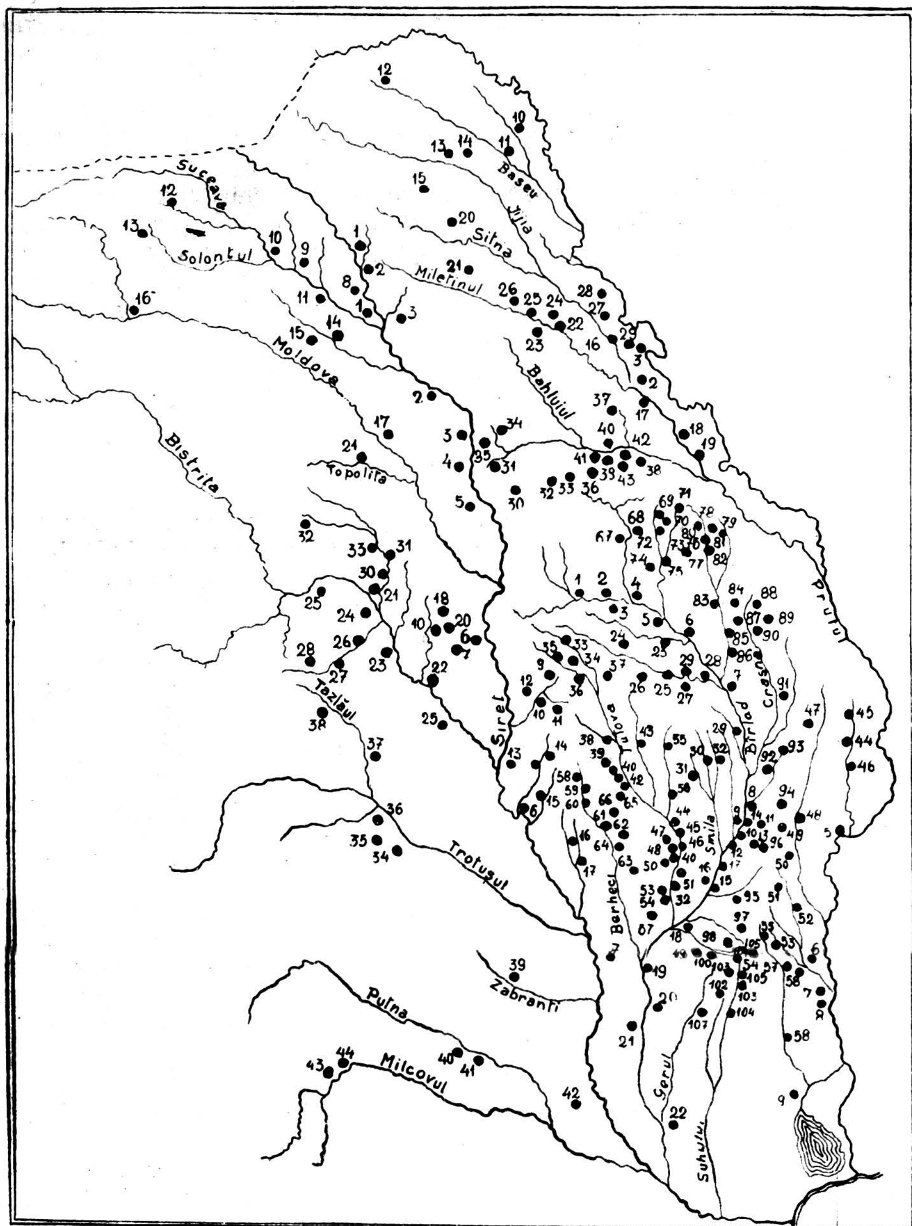
LE CNEZAT ET LA JUDÉCIE EN MOLDAVIE

Résumé

On ne peut pas considérer complètement résolus tous les problèmes concernant l'institution connue sous le nom de judécie ou cnezat, spécifique à la société roumaine dans les premiers siècles du moyen âge. Cette constatation a déterminé, l'auteur de la présente étude à reprendre les recherches dans ce domaine. Se fondant sur l'examen critique du matériel documentaire, il a établi que les deux termes (cneaz et jude) se réfèrent à la même institution de vieille origine romaine.

Le terme cneaz, emprunté à l'ancien slave, a été utilisé par les Roumains en même temps que le terme jude dans le sens de chef d'une communauté paysanne. On ne peut accepter comme juste l'hypothèse formulée par quelques historiens, considérant le cneaz comme étant un ancien maître du village, qui n'a pas été confirmé par le prince, tandis que le jude aurait été un simple agent du pouvoir central dans le village. Les unes comme les autres ont manifesté la tendance de devenir les propriétaires des communautés dont ils étaient les chefs. Quelques cnezes et judes ont réussi de parvenir à cette situation, ayant obtenu des princes la donation des village qu'il administraient, tandis que les autres se sont confondus dans la masse des paysans déchus à l'état de dépendance féodale.

L'auteur procède à la localisation des villages que les documents mentionnent par les formules: „on a été jude“, „on a été cneaz“, „on a été vataman“, un tel ou très simplement „on (un tel) a été“. Ensuite il retrouve sur la carte ces villages. Il arrive ainsi à la conclusion que les personnes dont les noms sont accompagnés par une telle formule ont été les les agents d'une massive colonisation interne qui a eu lieu pendant la seconde moitié du XIV-e siècle et au début du XV-e siècle.

Satele din Moldova în care documentele menţionează cneji, juzi şi vătămani sau al căror nume este însoţit de expresia „unde a fost"